

A 2007-BEN KIROBBANT GAZDASÁGI VILÁGVÁLSÁG KIVÁLTÓ
OKAI, HATÁSA A MAGYAR ÉPÍTŐIPARI ÁGAZATRA ÉS A SEKTOR
FELLENDÜLÉSÉT SZOLGÁLÓ TÖRVÉNY-VÁLTOZÁSOK
VIZSGÁLATA.

ROOT CAUSES OF THE 2007 FINANCIAL CRISIS, ITS IMPACT ON THE
HUNGARIAN CONSTRUCTION INDUSTRY AND EXAMINATION OF
THE LAW CHANGES TO PROMOTE THE RECOVERY OF THE SECTOR.

Kézirat lezárása: 2014.04.14.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	4
2. A gazdasági válság	6
2.1. Előzmények.....	6
2.1.1. Az USA pénzügyi rendszerének deregulációja.....	6
2.1.2. Az ezredforduló derekán.....	8
2.1.3. Irányadó kamatláb-csökkentés.....	10
2.1.4. Kína szerepe.....	11
2.2. Házépítési boom.....	12
2.3. 2006: A kamatláb felemelése	15
2.4. A subprime hitelezés aranykora	16
2.5. A követelések értékpapírosítása	17
2.6. A hitelminősítő intézmények felelőssége.....	17
2.7. Kockázatkezelés, avagy: mit biztosítunk?.....	18
3. A válság továbbgyűrűzése.....	19
3.1. Fordulópont: A Lehman Brothers bukása	19
3.2. Részvénytőke.....	19
3.3. Reálgazdasági következmények.....	21
3.4. A válság begyűrűzése Magyarországra.....	22
3.4.1. Makrogazdasági helyzet a válságot megelőző években.....	22
3.5.2. Transzmissziós mechanizmusok	26
4. Recesszió a magyar építőiparban	28
4.1. Építőipar: a számok tükrében.....	28
4.2. Csökkenő lakásépítési tendencia	29
4.3. Primer kutatás.....	30
4.3.1. A probléma meghatározása.....	30
4.3.2. A kérdőíves felmérés célja.....	31
4.3.3. Módszer.....	32

4.3.4. Hipotézisek	32
4.3.5. A kérdőív eredményeinek bemutatása	33
4.3.5.1. Közbeszerzések	37
4.3.5.2. Lánctartozások	40
4.3.5.3. Szakemberhiány	43
4.3.5.4. Európai Unió források	44
4.3.6. Hipotézis-vizsgálat, javaslatok.....	44
5. Összefoglalás.....	49
6. Bibliográfia.....	53
7. Függelék	58
7.1. Kérdőív	58

Ábrák és táblázatok jegyzéke

1. ábra: A NASDAQ tőzsdeindex összetett mutatói 1996-2003 között	9
2. ábra: A jegybanki kamatláb változása, 1999-2014 (USA).....	10
3. ábra: Az ingatlanárak alakulása az Egyesült Államokban 2000-2008 között.....	13
4. ábra: Az infláció alakulása az Egyesült Államokban 2000-2010 között	14
5. ábra: Munkanélküliségi ráta a 16 éves és idősebb korosztály tekintetében, 2003-2012 (USA)	14
6. ábra: A vezető euróövezeti vállalatok részvényeit követő gyűjtőindexek: a Euro Stoxx 50 index , FTSE Eurofirst valamint a legfontosabb amerikai vállalatok részvényeit gyűjtő tőzsdeindexek: a Dow Jones Industrial Average és a NASDAQ.	20
7. ábra: A Dow Jones Ipari Átlag kéthavi záróárai 2007-2009 között.....	21
8. ábra: Magyarország áru-és szolgáltatás exportjának alakulása a GDP arányában 2004-2011 között.....	23
9. ábra: A háztartások devizahiteleinek állomány-növekedése 2003-2012 között	24
10. ábra: A munkanélküliek aránya a nemzetgazdaságban legmagasabb iskolai végzettségük szerint 1992-2008 között.....	25
11. ábra: A hazai építőipari termelés értékei 2000-2012 között.....	29
12. ábra: Épített lakások száma 2000-2012 között, Magyarország.....	30
13. ábra: A vállalkozások típusainak megoszlása (Darab).....	33
14. ábra: Az építőipar helyzetének osztályozása átlagosan, 1-10-ig terjedő skálán	34
15. ábra: Az építőiparra hátrányt jelentő problémák megítélése 1-10-ig terjedőskálán.....	36
16. ábra: A Közbeszerzési törvény-változások megítélése hasznosságuk szerint.....	38
17. ábra: A lánc tartozások kialakulásához vezető egyes problémák átlagos osztályozása, 1-10-ig terjedő skálán	40
18. ábra: A fizetési meghagyásos eljárás népszerűségének vizsgálata	42
19. ábra: A szakképzett munkaerő-hiány problémájának megítélése	43
20. ábra: A felsőoktatás, valamint az egyéb oktatási intézmények támogatása a GDP arányában	46
1. táblázat: A szakképzett munkaerő-hiány problémájának megítélése a vállalkozások mérete szerint	47

*„CONFIDENCE IS A VERY FRAGILE THING.
AND IN OUR FINANCIAL MARKETS IT IS ERODING VERY QUICKLY.”¹*

1. Bevezetés

Nem szabad elfelejtenünk, mi okozta, és ami a legfontosabb: tanulnunk kell belőle - az egész fejlett világnak tanulnia kell belőle. Ezért gondolom úgy, a legutóbbi pénzügyi- és gazdasági világválság még ma is rendkívül aktuális téma, akkor is, ha már ívelő pályára állt a gazdaság. Én személy szerint nem hiszek a válság okán fel-felbukkanó összeesküvés-elméletekben, én hiszem, hogy minden-mindennel összefügg. De nem is feladatom feltárni ezen teóriák igazságtartalmát. Tényként veszem, hogy kitört és végigsöpört az egész világon, s mindeközben sok mindenre tanított minket – érdemes hát visszatekinteni, és elemezni a 2014-ig vezető utat.

2007: az év, amire a fejlett világban mindenki emlékszik. Fél évtizede már, hogy felütötte fejét történelmünk második legjelentősebb gazdasági válsága. A hatását máig érzékeltető krízis olyan komplex globális pénzügyi megrázkódtatás volt, mely hatását mindmáig érezteti. Megdöbbentő volumenét azonban úgy tűnik, senki nem látta előre. Nem az első, és nem is az utolsó válság ez – hiszen az úton, amely a távoli jövő „tökéletes pénzügyi rendszeréhez” vezet - ha van ilyen, pénzügyi rendszerünk időről-időre bizonyosan recesszióba süllyed.

Dolgozatom második fejezete válaszokat keres: miért ütötte fel a fejét korunk legnagyobb válsága? Képletesen szólva: az elmúlt évtized, mi több, az elmúlt 30 év intézkedéseit egy-egy építőkockához hasonlítom. Azonosítani szeretném az egyes állami és piaci döntéseket, melyek éveken át nagyszerűen megfértek egymás mellett. Az előbbi hasonlatnál maradva, a világgazdaságot szimbolizáló felhőkarcoló tégláit, mely végül összedőlt. Ehhez egy rossz minőségű téglát nem elég. Egyszerűen és mégis bonyolultan: ezek a téglák nem passzoltak össze.

¹ Magyarul: A bizalom rendkívül törékeny dolog. És a mi pénzügyi piacainkon nagyon gyorsan köddé válhat. Forrás: *Válság a Wall Streeten* c. amerikai filmdráma (2011). A film Andrew Ross Sorkin: *Too big to fail* (2010) c. könyve alapján készült.

És vajon az Egyesült Államok lenne az egyetlen hibás „kőműves”? Felelősségre lehet-e vonni más gazdasági hatalmat is?

A következő fejezetben a terjedés különböző szegleteit vizsgálva fényt derítek a válság tovaryűrűző mechanizmusaira. Ennek keretében részletezem, mi zajlott a fontosabb amerikai és európai tőzsdéken. Ebben a részben fejtem ki, hogyan csapott át a pénzügyi válság gazdasági válsággá, azaz, milyen reálgazdasági következményeket szenvedtek el egyes nemzetgazdaságok. Nagyon fontosnak tartom a magyarországi események megértését, ezért külön alponban tárgyalom hazánk válságot megelőző makrogazdasági helyzetét és a három transzmissziós mechanizmust, melyek gyűrűjében nemzetgazdaságunkat is elérte a gazdasági sokk.

Dolgozatom negyedik és egyben utolsó fejezetében részletesen tárgyalom a magyar építőipari szektort, mely egyike volt a legsúlyosabb veszteségeket szenvedő ágazatoknak. Érintem azokat a problémákat is, melyeket a válság begyűrűzése felerősített, de már 2008 előtt is léteztek. Primer kutatásomban olyan kérdésekre keresem a választ, melyek némiképp túlmutatnak a gazdaságpolitikán, azaz, hogy a 2008 óta életbe lépett – az építőipar fellendítését szolgáló törvények milyen hatással voltak a vállalkozások működésére. Többek között olyan kérdésekre keresem a választ, hogy felerősítette-e a válság a feketefoglalkoztatás mértékét, súlyosnak ítélik-e a cégvezetők a szakemberhiányt, van-e összefüggés a közbeszerzések csökkenése és a körbetartozások növekedése között?! Kérdőívem megalkotásának az volt a célja, hogy megismerjem a törvények hatékonyságának megítélését a cégvezetők véleményének tükrében. Megoldási javaslataim kidolgozásában szintén nagy segítségemre szolgáltak a közreműködő vállalkozások.

2. A gazdasági válság

2.1. Előzmények

2.1.1. Az USA pénzügyi rendszerének deregulációja

A válság kialakulásának komplex megértéséhez egy évtizednél mélyebbre kell ásunk a történelemben. Ennek érdekében tekintsünk vissza az 1929-1933-as, leggyakrabban „nagy gazdasági világválság”-ként emlegetett krízis utolsó évére.² A tőzsdekrach után történt ugyanis, hogy Franklin D. Rooseveltt, az Egyesült Államok 32. elnöke aláírta a Glass-Steagall elnevezésű törvényt, és ezzel megtiltotta a kereskedelmi bankok részvételét a befektetési üzletben, magyarul az ügyfelek pénzével való spekulációs tevékenységet.³ Következmény: az államilag szabályozott kapitalizmus évtizedeiben a pénzügyi szektor vezetői még szűk határok között mozoghattak, szigorú ellenőrzés alatt állva.

Az 1980-as évek elejétől azonban teret nyert az a filozófiai nézet, miszerint nincs szükség állami beavatkozásra a pénzügyi szektorban. Az ezredfordulót követően aztán az az ironikus helyzet állt elő, hogy mégis az *állam* volt az, aki számtalan bankot megmentett a csődtől.⁴ De visszatérve a 20. század végére: az Egyesült Államok deregulációs intézkedései nyomán - vezető pénzügyi rendszerével - a **neoliberális kapitalizmus** minta-országává vált. A szabályozások⁵ lazításának első hullámát az 1980-ban elfogadott „Depository Institutions Deregulation and Monetary Control Act”⁶ hozta. A törvény keretében többek között csökkentették az Egyesült Államok Jegybankjánál kötelezően elhelyezendő tartalékráta mértékét; az ún. S&L⁷ szervezetek felhatalmazást kaptak, hogy tőkéjük legfeljebb 20 %-át

² A legalapvetőbb eltérés, hogy a 20. századi válságot *túltermelési* válságként címkézték, míg a jelenlegit *hitelválság*ként, ami véleményem szerint lényegében szintén egyfajta túltermelésként fogható fel. Persze, ha másik oldalról tekintjük, nevezhetjük túlfogyasztási válságnak is.

³ The Law Dictionary. URL: <http://thelawdictionary.org/glass-steagall-act/> (Letöltés dátuma: 2013.10.24.)

⁴ Ide tartozik például a két legnagyobb jelzálog hitelező bank, a Freddie Mac és a Fannie Mae, valamint további programok keretében számos bank kapott tőkeinjekciós segítséget.

⁵ Matthew, Sherman (2009): *A Short History of Financial Deregulation in the United States*. Center for Economic and Policy Research. Forrás: <http://www.cepr.net/documents/publications/dereg-timeline-2009-07.pdf> (Letöltés dátuma: 2013.10.24.)

⁶ Magyarul: A betétgyűjtő intézmények deregulációja és monetáris kontroll.

⁷ Saving and Loan associations. Leginkább a magyar takarékszövetkezetekhez hasonlítható működésük.

kihelyezzék hitelek formájában; és csak az államilag bejegyzett és biztosított bankok számára vált elérhetővé a nemzeti bankokéval azonos kamatozású banki hitelek nyújtása.⁸

A következő deregulációs törvényt, mely a „Garn-St. Germain Depository Institutions Act” nevet kapta, 2 év múlva fogadta el az Egyesült Államok Kongresszusa. Célja a bankok és más befektetési intézmények hatékonyabb versenyzésének elősegítése volt, továbbá elérhetővé tette a bankok számára, hogy állítható kamatozású jelzáloghiteleket helyezzenek ki.⁹

Összességében elmondható, hogy ezek a törvények megcáfolták a kereskedelmi- és befektetési üzlet felosztásának korábban évtizedekig hangoztatott szükségességét. A spekulációs tevékenység újra zöld utat kapott.

Ennél a pontnál szeretnék visszautalni az 1933-as Glass-Steagall törvényre. 1999-es eltörlése volt a liberalizációs intézkedés kronologikus sorrendjében a következő változás. Utódja, a Gramm-Leach-Bliley (GLBA) törvény rendkívüli változásokat eredményezett az amerikai gazdaságban, és ezzel párhuzamosan a világgazdaságban, ezért beiktatása közvetve ugyan, de már szorosan összefűzhető a 2007-es eseménysorozattal. A törvény aláírásával Bill Clinton megkísérelte a pénzügyi ágazat modernizálását. Ennek keretében lehetővé tette, hogy a kereskedelmi bankok, brókercégek, biztosítótársaságok, intézményi befektetők, továbbá nyugdíjalapok befektethessenek egymás termékeibe, valamint a bankok és biztosítók együttműködésének korlátozását eltörölte.¹⁰ A törvény táplálta bankközi kapcsolatok olyannyira összefonódtak, hogy a válság idején lehetetlen volt megbecsülni is, egy bank csődje hány további húzhat a mélybe.

Hogy bemutassam ez az intézkedés milyen káros következményekkel járt, szeretnék szót ejteni a válság kapcsán gyakran emlegetett „Too big to fail”¹¹ elnevezésről is. A fogalom azokra a pénzintézetekre utal, melyek olyan meghatározó gazdasági súllyal rendelkeznek, hogy az állam egész egyszerűen nem engedheti összeomlásukat. A GLBA törvény alapozta

⁸Barron's Banking Dictionary: *Depository Institutions Deregulation and Monetary Control Act*;
URL: <http://www.answers.com/topic/depository-institutions-deregulation-and-monetary-control-act>
(Letöltés dátuma: 2013.10.27.)

⁹ *Garn-St. Germain Depository Institutions Act*
URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Garn%E2%80%93St._Germain_Depository_Institutions_Act/
(Letöltés dátuma: 2013.10.27.)

¹⁰ The Free Dictionary: *Financial Services Modernization Act of 1999*;
URL: <http://financial-dictionary.thefreedictionary.com/Gramm-Leach-Bliley+Act>

¹¹ Túl nagy, hogy elbukjon.

meg a pénzügyi holding társaságok létrejöttét, és a későbbiekben eluralkodó gátlástalan spekulációs tevékenységek, más néven az erkölcsi kockázat (*moral hazard*) megnövekedését. Nem azt állítom, hogy közvetlen ez a döntés okozta a válságot, hiszen ezután még számos esemény járult hozzá a gazdaság összeomlásához, de meggyőződésem szerint a kezdő lökést, az alapokat a Glass-Steagall törvény eltörlése fektette le.

2.1.2. Az ezredforduló derekán

Búcsút mondva a 20. századnak, elérkeztünk a kétezres évek igencsak kedvezően induló periódusába. A fejlődő országok gazdasági növekedése fokozatosan gyorsult, számszerűsítve nézve Kína, India és Latin-Amerika egyes országai 2000 és 2005 között átlagosan 4,69 % reál GDP növekedést értek el.¹² A világkereskedelem bővülése a munkaerő határokon átvitelő áramlásának felgyorsulásához vezetett, s az olcsó munkaerő egy viszonylag alacsony inflációs környezetet eredményezett a befogadó országokban. Alkalmazkodva a gazdasági környezethez számos jegybank, köztük az amerikai FED is az **irányadó kamatláb csökkentésével** reagált.

Volt azonban egy másik – gazdasági szempontból negatív – előjátéka is ennek a kamatláb-csökkentésnek. Ennek felvázolásához be kell pillantanunk az éppen akkoriban felvirágozó pályán ívelő távközlési iparágba. Az internetes vállalkozásokat 1995-től kezdődően olyan hatalmas eufória övezte, hogy szinte bármilyen egyszerű, ám kreatív weboldal-ötlettel meg lehetett gazdagodni. A technológiai szegmensen belüli tőkekereslet jelentős mértékben alulmúlta az irányába áramló tőke kínálatot. A kereslet azonban legtöbbször találkozik a kínálattal, ebben az esetben a még éretlen társaságok általi tőzsdei részvénykibocsátás révén. Akárcsak az ingatlan-lufi pár év múlva, a dotcom-lufi¹³ is csak duzzadt és duzzadt, de egy tapasztalt gyermek is tudja, feszegetheti a lufi határait, de előbb-utóbb felüti fejét az általában ijesztő pillanat, mellyel vége szakad.

¹² Latin Amerika országai alatt értem: Argentínát, Brazíliát, Mexikót, Chilét, és Kubát.

Az adatok forrása: The World Bank: *GDP Growth (annual %)*.

URL: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?page=1> (Letöltés dátuma: 2013.10.30.)

¹³ A kifejezést az angol internetes üzleti oldalak „.com” végződése ihlette.

A „dotcom-lufi” 2000-es kipukkadásához a fiatal, laikus cégvezetők üzleti tapasztalatlansága, továbbá a befektetői oldalról keletkező túlzott várakozások vezettek.¹⁴

A számolatlan költekezést övező profitsökkenés azonban szépen-lassan rádöbentette a befektetőket a könnyelmű investáció kockázatára.

Hogy egy sokatmondó példát említsek a túlzott optimizmusra: Amerika kedvenc televíziós műsorát, a Super Bowl-t¹⁵ országsszerte átlagosan 80-90 millióan nézik, érthető tehát, hogy az ominózus évben egy félperces reklám piaci értéke meghaladta a 2 millió dollárt. És mégis, a kereslet ez esetben is találkozott a kínálattal 17 *internetes* vállalkozás esetében.

A féktelen költekezés végül 2000 márciusában hozta meg savanyú gyümölcsét a NASDAQ tőzsdeindex 5000 pont feletti tetőzésével (*1. ábra*), és a törvényszerűen kialakuló lejtőn csúszó technológiai cégek piaci értékének látványos csökkenésével.

1. ábra: A NASDAQ tőzsdeindex összetett mutatói 1996-2003 között¹⁶

A buborék kipukkanását komoly makrogazdasági hatások is követték. A részvények valós értékének csökkenésével rengeteg cég volt kénytelen csődöt jelenteni, ami értelemszerűen létszámleépítésekhez vezetett. Ám a válságot túlélő technológiai cégeknek sem volt maradéktalan az örömük, ugyanis a távközlési cégek megrendeléseinek visszaesése további

¹⁴ Bitter Brunó - Arday Péter (Next Wave Europe): *Lufi 2.0 - A közösségi média szárnyalása és bukása*. URL: http://nextwave.hu/next_wave_europe_-_lufi_2.0.pdf (Letöltés dátuma: 2013.11.02.)

¹⁵ A Super Bowl a népszerű sport, az amerikai futball-bajnokság döntője.

¹⁶ Forrás: *NASDAQ interaktív diagramok*: URL: <http://www.nasdaq.com/symbol/ixic/interactive-chart>. (Letöltés dátuma: 2013.11.03.)

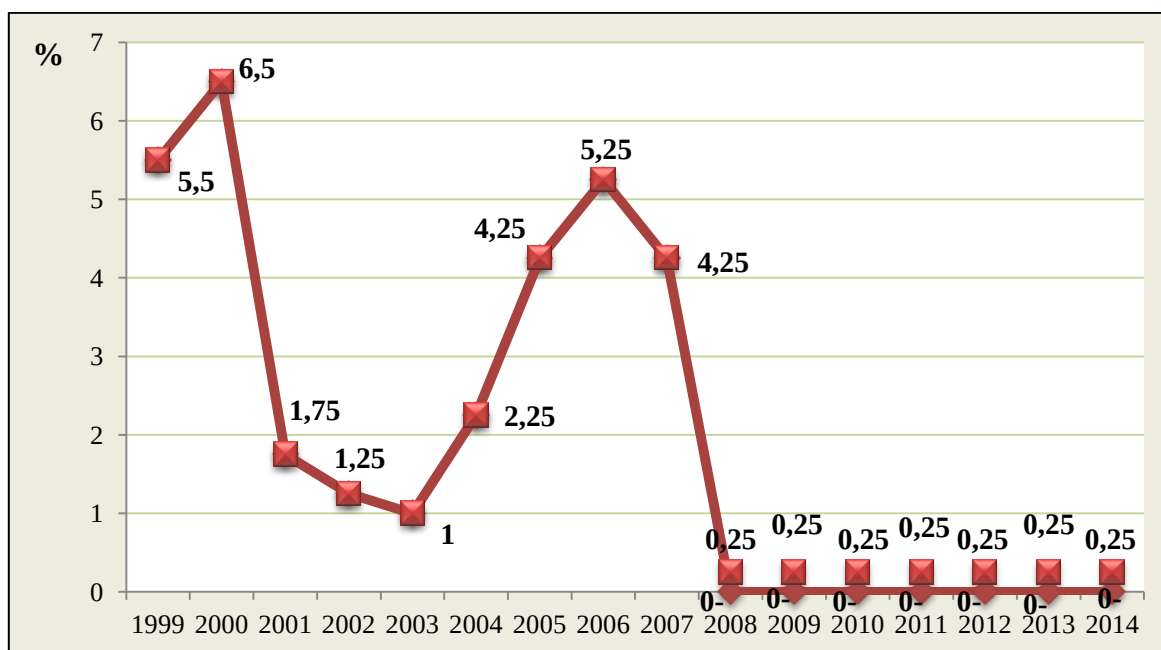
létszám-csökkenést eredményezett a területen. A lakossági kiadások is csökkentek, egyrészt a munka nélkül maradók kiesett jövedelme, másrészt a részvények értékvesztését követő megtakarítások felélése miatt.

A dotcom-lufi kipukkadását követő gazdasági visszaesésre a központi bank gazdaságélénkítő politikával, az irányadó kamatláb nagyfokú, kis híján 5 %-os csökkentésével reagált (lásd: 2. ábra).

2.1.3. Irányadó kamatláb-csökkentés

Az előző bekezdésekben fényt derítettünk a kamatláb-csökkentés legfontosabb előzményeire, most tekintsük meg a 2. ábrán mértékét, és hogy ez mit eredményezett a gyakorlatban.

2. ábra: A jegybanki kamatláb változása, 1999-2014 (USA) ¹⁷

Saját szerkesztésű ábra a címben megjelölt forrás adatai alapján.

¹⁷ Minden évben a legutolsó módosított értéket jelölöm.

Forrás: Federal Reserve Bank of New York: *Historical Changes of the Target Federal Funds and Discount Rates 1971 to present*, URL: <http://www.newyorkfed.org/markets/statistics/dlyrates/fedrate.html>
(Letöltés dátuma: 2013.11.12.)

Az expanzív monetáris politikát követő FED fokozatosan növelte a dollár mennyiségét a gazdaságban, melynek legfontosabb következményei a következők:

- fellendül a tőkebefektetések piaca;
- a hitelfelvétel rendkívül olcsóvá válik: mind a bankok, mind a lakosság könnyebben és kedvezőbb feltételekkel juthat kölcsöntőkéhez;
- csökken a megtakarítások aránya, továbbá
- infláció-növekedést generál.

A bizalom nem csökkent, így a tőke intenzíven áramlott egy olyan ország gazdaságába, mely egyébként is híres túlköltekezési hajlamosságáról. Mondhatnám úgy is, 1980-as évektől kezdődően az amerikaiak tovább nyújtózkodtak, mint ameddig takarójuk ért, és a „hiányt” hitelekkel fedezték. Persze az éremnek mindig két oldala van – szoktuk mondani, és itt jön a képbe korunk leglátványosabban feltörekvő országa, Kína.

2.1.4. Kína szerepe

Bár a közvélemény hajlamos beállítani az Egyesült Államokat, mint egyetlen bűnbakot a történelemért, azért ne felejtsük el, soha nem juthatott volna ennyi felhasználható tőkéhez, ha nincsenek hitelezők.

Tradícióiból és történelmi tanulságokból eredően a kínai nép sokkal megfontoltabb amerikai embertársaiknál, legalábbis ami a vagyonfelhalmozást illeti. Mindennek következtében Kína hatalmas mennyiségű tőkét halmozott fel, és mint megfontolt gazdasági szereplő, befektette azt – többnyire amerikai értékpapírok formájában. Persze mindezt okkal tette. Az exportorientált gazdaságpolitika jegyében felhalmozott dollártartaléka 2006 végén meghaladta az 1066 milliárd dollárt,¹⁸ s ez a kínai jüan leértékelődéséhez, azaz a nyugati piacot elárasztó olcsó termékekhez vezetett.

Kínát, mint a legjelentősebb külső hitelezőt emeltem ki, de a teljesség igénye nélkül idesorolandó Japán és Korea is.

¹⁸ Chinability: *China's foreign exchange reserves (US\$ billion), 1977-2011*.
URL: <http://www.chinability.com/Reserves.htm> (Letöltés dátuma: 2013.11.14.)

Ennek fényében tegyük fel, hogy egy szóval szeretném megmagyarázni a válság kiváltó okát, mellyel talán rögvest laikusként tüntetném fel magam, de ezt mondanám: *adósság*.

Nézzük meg egy kicsit közelebbről a problémát: az említett hitelexpanzió kitágította a tőkeáttétellel való gazdálkodás határait. Egészen addig tartható is ez az állapot, amíg a kihelyezett hitelek mennyisége *nem* haladja meg többszörösen egy ország GDP-jét. Hiszen tudjuk jól, a pénzteremtés alapvetően kedvező tevékenység, sőt: kívánatos, hisz modern gazdaságunk motorjaként szuperál. Az Egyesült Államok GDP-arányos államadóssága azonban folyamatosan nőtt, - mára már a 100 %-ot is meghaladja-, és a háztartási szektor összáadóssága is jelentőssé vált: 2000 és 2007 között a teljes tartozás csaknem megduplázódott, miközben a fogyasztói árak kevesebb, mint 20 %-kal emelkedtek.¹⁹ 2012-es felmérések szerint egyetlen főre átlagosan 3,5 hitelkártya jutott. Kimondhatjuk, az Egyesült Államok az eladósodottság szimbóluma lett.

2.2. Házépítési boom

Eközben és részben a könnyű hitelhez jutás lehetősége révén az ingatlanárak szárnyaltak. Talán már mindenki hallotta a Függetlenségi Nyilatkozatban is deklarált híres eszmét: „The American Dream”, vagyis Az Amerikai Álom - csupa nagy kezdőbetűvel. Az ideológia máig fontos eleme a saját tulajdonú otthon megteremtése. A New Jersey állambeli Princeton Egyetem kutatása szerint 2013 tavaszán az amerikaiak 56 %-a birtokolt/vagy vásárolt belátható időn belül ingatlant, és további 25 százalékuk tervez ingatlanvásárlást az elkövetkező tíz éven belül.²⁰

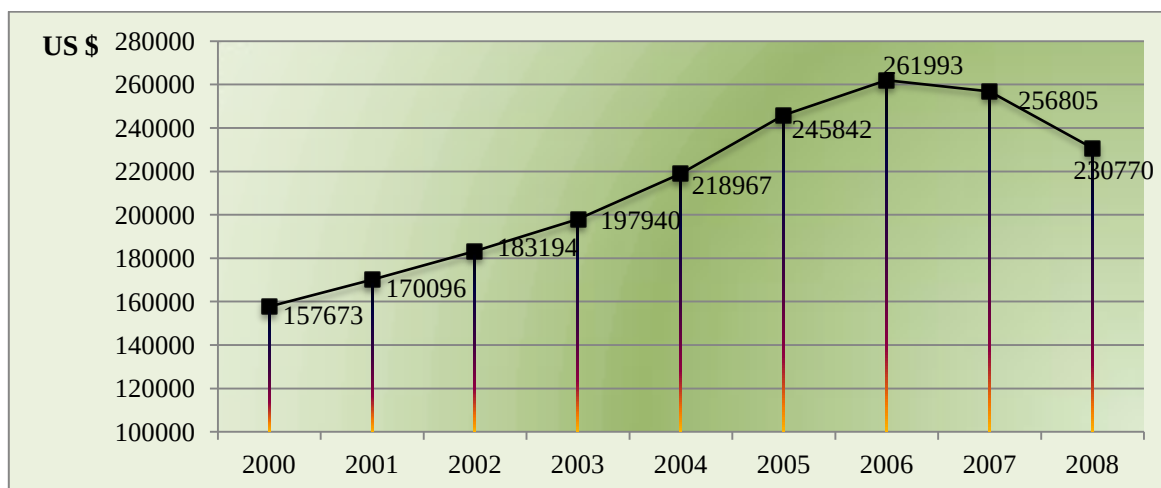
Ezenfelül szót ejtenék a sokak által emlegetett frázisról, miszerint „az ingatlan a legjobb befektetés”. A dotcom-válságot követően még vonzóbbá vált ez a fajta befektetés, hiszen táplálta ezt mind a kamatpolitika, mind a hitelintézetek egyre élénkebb aktivitása. Mindössze

¹⁹ Matthew Ruben (2009): *Forgive Us Our Trespasses? The Rise of Consumer Debt in Modern America*; ProQuest Discovery Guides URL: <http://www.csa.com/discoveryguides/debt/review.pdf>; (Letöltés dátuma: 2013.10.29.)

²⁰ Frank Newport: *American Dream of Owning Home Lives On, Even for Young* URL: <http://www.gallup.com/poll/161975/american-dream-owning-home-lives-even-young.aspx>. (Letöltés dátuma: 2013.11.15.)

nyolc év távlatában, 1999 eleje és 2006 vége között az ingatlanárak megduplázódtak.²¹ Ez reálértelemben is 60 %-os növekedést jelentett (lásd: 3. ábra), mely természetesen beépült a várakozásokba is. Az ingatlanbuborék – amely már a válság közvetlen előzményének tekinthető - duzzadni kezdett.

3. ábra: Az ingatlanárak alakulása az Egyesült Államokban 2000-2008 között²²

Saját szerkesztésű ábra a címben megjelölt forrás adatai alapján.

Általános prognózissá vált, hogy az ingatlanárak hosszútávon gyorsabban nőnek, mint az infláció, és mivel nagyobb hozamokat lehetett itt elérni, mint bárhol máshol, az ingatlanbefektetés nagy piac lett.

Mivel az évtized első felében mind az infláció, mind a munkanélküliek száma alacsony volt (lásd: 4. és 5. ábrák), a veszély súlyának érzete nélkül lehetett folytatni ezt az erősen expanzív politikát. *Kialakult a következő folyamat:*

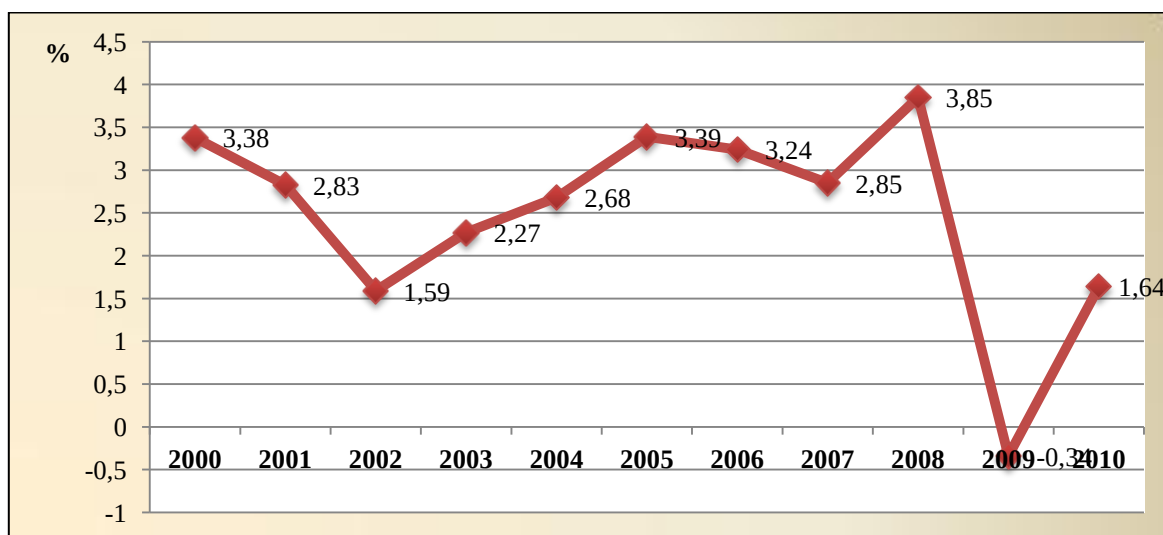

²¹ Bill McBride: *House Prices: Real vs. Nominal*; URL: <http://www.calculatedriskblog.com/2007/11/house-prices-real-vs-nominal.html>; (Letöltés dátuma: 2013.11.06.)

²² Federal Housing Finance Agency/Downloadable Data/House Price Indexes. URL: <http://www.fhfa.gov/Default.aspx?Page=87>. (Letöltés dátuma: 2013.11.12.)

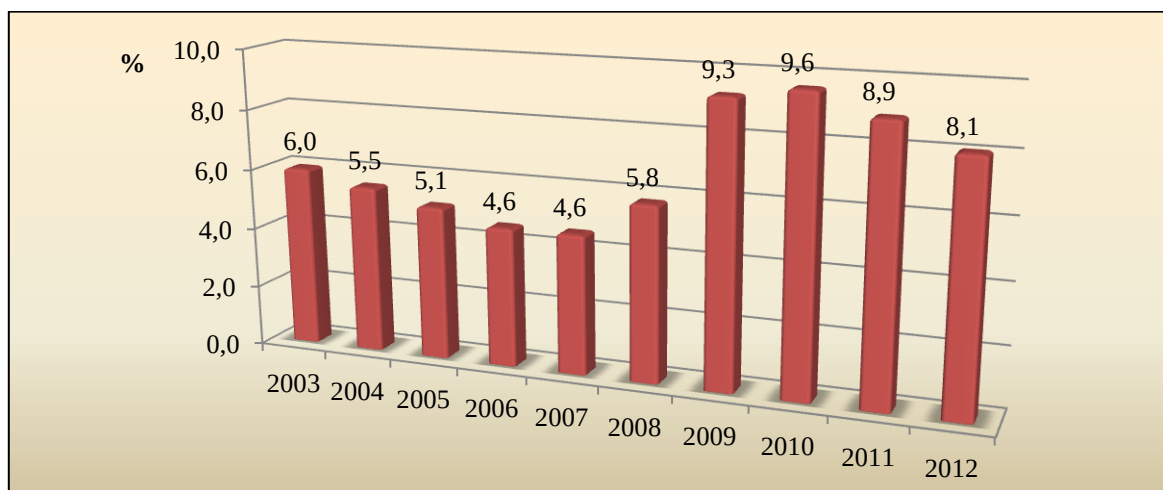
Az olcsó hitelek nem csak a fogyasztókat, a bankárokat is megrészesítették. A hitelképességi vizsgálat rendkívül gyengévé vált, mondván: „ha nem tud fizetni az ügyfél” – legfeljebb a bank eladja a házat. A bukás lehetősége fel sem merült ekkoriban a bankárokból. Újabb buborék volt kialakulóban.

4. ábra: Az infláció alakulása az Egyesült Államokban 2000-2010 között²³

Saját szerkesztésű ábra a címben megjelölt forrás adatai alapján.

5. ábra: Munkanélküliségi ráta a 16 éves és idősebb korosztály tekintetében, 2003-2012 (USA)²⁴

Saját szerkesztésű ábra a címben megjelölt forrás adatai alapján.

²³ Forrás: Tim McMahon: *Historical Inflation Rate* ;
URL: http://inflationdata.com/Inflation/Inflation_Rate/HistoricalInflation.aspx
(Letöltés dátuma: 2014.02.03.)

²⁴ U.S. Bureau of Labor Statistics: *Labor Force Statistics from the Current Population Survey*; URL: <http://data.bls.gov/pdq/SurveyOutputServlet> (Letöltés dátuma: 2013.11.04.)

2.3. 2006: A kamatláb felemelése

Korunk modern gazdaságaiban alapvető – ha nem is az egyetlen vagy éppen elsődleges – cél a hosszú távú növekedés biztosítása, fenntartása.

A Solow-modell rendkívül fontos tétele a makroökonómiának, hiszen olyan fontos kérdésre adott magyarázatot, hogyan érhetünk el tartós gazdasági fejlődést. Robert Solow növekedésteóriája szerint **csak a technológiai fejlesztés** eredményezhet folyamatosan emelkedő életszínvonalat, vagyis a gazdaság hosszú távú növekedését.²⁵

Ha mindezt figyelembe vesszük, egyből világossá válik a FED 2006-os látványos kamatlábemelésének konzekvenciája. Láthatjuk (2. ábra) hogy már 2003-tól is folyamatosan, ám lassabb ütemben emelte a Jegybank a kamatlábat, továbbá azt is, hogy ténylegesen 2006-ban szűnt meg a monetáris expanzió az irányadó kamatláb 5,25 %-ra való felemelésével.

Ebből kifolyólag a kedvező hitelek által táplált ingatlanpiaci kereslet megszűnt, és a 3. ábrán látható mértékben az árak zuhanni kezdtek.

Az ingatlanbuborék kipukkadásáért tehát egyfelől a laza monetáris politika tehető felelőssé, de ennél természetesen összetettebb a válság jelensége, ezért nézzük meg a másik fő „bűnösnek” kikiáltott másodrendű jelzáloghitelek (*subprime mortgages*) piacát. A másodrendű jelzálogok piaca családok millióit segítette a már említett „amerikai álom” egyik lényeges pontjához, a saját tulajdonú ház megvásárlásához.

Először is, hogy lássuk, miért asszociál a „subprime” kifejezésre mindenki – elsősorban a válság óta – negatív momentumként, tisztázzuk a jelentését.

²⁵ Robert Merton Solow a növekedés-elmélet kidolgozásáért 1987-ben Nobel-díjat kapott.

2.4. A subprime hitelezés aranykora

Amikor 2006-ban az ingatlanpiac egyre telítettebbé vált, és a kereslet beszűkült, a bankok, nem tűrvén a profitsökkenést, szélesebbre tárták kapuikat: bevonták a „rossz adósokat” is. Azon ügyfelek tartoznak ide, akikkel korábban már megesett, hogy fizetésbeli nehézségeik támadtak, vagy a nem megfelelő anyagi háttérrel rendelkezők, akik a hitelbírálat pozitív megerősítéséhez szükséges minimum pontot korábbi években nem érték volna el. Olyan mértéket öltött ez a fajta hitel-stimuláció, hogy a korábbi 20 % önerő helyett már 0 %-kal is hitelhez lehetett jutni.²⁶

A lavina elindult és 2007-re egyre nagyobb arányban lepték el a piacot a magasabb kockázatot képviselő subprime hitelek. Ezek a hitelek, amelyeket sokszor erkölcstelenül és a gazdasági tudás hiányát kihasználva erőltettek rá a társadalom szegényebb rétegeire: végül tömeges fizetéseképtelenséget és elárverezett házakat eredményeztek.

Teljes pontossággal nem lehet megbecsülni a subprime hitelek arányát, és értékét, de néhány adattal szeretném reprezentálni, milyen hihetetlen mértékkel növekedett ez a szektor. 1994 és 2005 között eltelt időszakban a másodrendű jelzáloghitelek kevesebb, mint 5 %-ról 20 %-ra növekedtek.²⁷ Az amerikai Lakás- és Városfejlesztési Minisztérium jelentése szerint 1993-ban 20 milliárdos értéket tettek ki a subprime hitelek, de 5 éven belül ez az arány meghétszereződött, elérte a 150 milliárdot, 2007-re pedig már 650 milliárdra duzzadt az összeg. Az NBCNews 2007-ben 1,3 billió dollárra becsülte az összes (first lien and second lien mortgages) kint lévő subprime jelzáloghitelek értékét, melyet California állam egész gazdaságának megfelelő összeghez hasonlított.²⁸

²⁶ *Too big to fail* c. amerikai filmdráma (2011).

²⁷ Patrick Bajari - Patrick Bajari - Minjung Park: *An Empirical Model of Subprime Mortgage Default from 2000 to 2007*; January 26, 2010; <http://www.econ.umn.edu/~bajari/research/subprime.pdf>
Eredeti forrás: Moody's Economy.com (Letöltés dátuma: 2013.11.04.)

²⁸ *Will subprime mess ripple through economy?* <http://www.nbcnews.com/id/17584725#.UntoXHA9of5>

2.5. A követelések értékpapírosítása

A bankok a hiteleknek csak egy bizonyos részét tudták likvidálni, a maradékot eladták faktoring cégeknek. A bankok (és a faktoring cégek) a kockázatok megosztása érdekében olyan portfóliókat készítettek, melyek fedezete a jelzáloggal terhelt ingatlanok voltak. A hitelekre épülő kötvényeket összefoglaló néven CDO-knak²⁹ szokás nevezni. Az értékpapírosítás azért volt veszélyes, mert ezek úgynevezett strukturált értékpapírok voltak, azaz a kockázat legalább három féle kötvény között oszlott meg: A, B és C között. A kamatozás kifizetése a mögöttes termék/eszköz teljesítményével együtt változik (jelen esetben ingatlanárakra élezzük ki a vizsgálatot). A felosztás szerint az A típusú kötvénytulajdonos kap először jutalékot a hitel után befolyt kamatokból, majd B és C, így értelemszerűen az A típusú kötvény a legkevésbé kockázatos. Gyakorlatilag a bankok áthárították a befektetőkre a kockázatot.

2.6. A hitelminősítő intézmények felelőssége

Mára már mindenki tudja, nem tartott örökké az „aranykor” – egyszer csak kifutotta magát a kedvezményes kölcsönök, alacsony kamatok időszaka. A fizetési képesség 2007 októberére jelentősen leromlott, hozzátevőlegesen a jelzáloghitelek 16 %-ánál volt megfigyelhető a 90 napot meghaladó fizetési elmaradás.³⁰ Következésképpen 2008-ra a kötvények valós értéke is romlani kezdett. Válaszul a problémára a bank és a faktoring cégek a következőt tették: eladták a subprime hitelekkel fedezett kötvényeket. Kialakult egy új kör, akik megvásárolták az olcsó subprime kötvényeket és újracsomagolták új portfólióba, aminek a fedezete az előző kötvény volt.

Mindeközben kialakult egy olyan ellentmondásos helyzet, mely következtében annak ellenére, hogy egy idő után már senki nem tudta megmondani a kötvények valós piaci értékét, mégis biztonságosnak hitték őket. Itt lépnek be az egyre bonyolultabb képbe –hogyan csak a

²⁹ Collateralized Debt Obligation. Angol nyelvű definíció olvasható a következő webhelyen: http://en.wikipedia.org/wiki/Collateralized_debt_obligation

³⁰ Subprime mortgage crisis / mortgage market:

http://en.wikipedia.org/wiki/Subprime_mortgage_crisis#cite_note-31 (Letöltés dátuma: 2013.12.01.)

legnagyobbakat említsem - a „Big Three”-nek is nevezett hitelminősítő intézetek, nevezetesen: Standard & Poor's, Moody's és a Fitch. Ők ugyanis az említett kötvényekre általában a legmagasabb: AAA minősítést adtak, elérve ezzel, hogy a befektetők biztonságosnak tekintsék és megvásárolják.

Amikor azonban világossá vált, hogy ebből az üzletből csak veszteségesen lehet kiszállni, jöttek a Befektetési Alapok vezetői, akik úgy csomagolták és árazták be, hogy senki ne tudja mennyi a tényleges reál-értéke. A tőzsdén átlagemberek is, nem csak piaci szereplők/spekulánsok kereskedtek, akik a vétel-eladás időpontját kizárólag az árfolyam alakulása alapján határozzák meg.

2.7. Kockázatkezelés, avagy: mit biztosítunk?

Említést tennék a 2008-ban nagy port kavart biztosítási piacról is. A bankárok ugyanis maximálisan tisztában voltak a ténnyel, hogy a jelzálogra épülő kötvények veszélyesek. Ezért nem csupán értékpapírosítás révén érték el a kockázatok csökkentését, pluszban még biztosítást is vettek, biztosítva a veszteséget a jelzálogok bedőlésének esetére. A legnagyobb ilyen biztosító társaság az AIG volt, mely a Lehman Brothers 2008-as bukása után jelentősen meggyengült. Végül a FED – jelentős állami részesedésért cserébe - 85 milliárd dolláros mentőcsomaggal visszahúzza vissza a csőd széléről,³¹ hiszen összeomlása drasztikus következményekkel járhatott volna – gyakorlatilag az egész világ gazdasági rendszert veszélyeztette.

2007 nyarára vált világossá, hogy a származékos értékpapírok tényleges fedezete romlott és a bankok, akiknél nagy számban voltak ilyen „mérgezett értékpapírok”, kénytelenek voltak veszteségként leírni. Válaszul a FED újból a kamatcsökkentés eszközéhez nyúlt, de ezúttal elkésett vele, rengeteg bankot nem sikerült megmenteni. 2007-ben három amerikai,³² később több száz bank ment csődbe. Természetesen mindenki tudta, nem lehet megoldás, hogy az összes házat eladják, hiszen ez lehetetlen küldetés lett volna.

³¹ The Wall Street Journal (2008): *U.S. to Take Over AIG in \$85 Billion Bailout; Central Banks Inject Cash as Credit Dries Up*, by Matthew Karnitschnig, Deborah Solomon, Liam Plevin and Jon E. Hilsenrath; <http://online.wsj.com/news/articles/SB122156561931242905> (Letöltés dátuma: 2013.12.02.)

³² Federal Deposit Insurance Corporation: Failed Bank List: <http://www.fdic.gov/bank/individual/failed/banklist.html> (Letöltés dátuma: 2013.12.04.)

3. A válság továbbgyűrűzése

3.1. Fordulópont: A Lehman Brothers bukása

2008 szeptemberében járunk a válság okait összefoglaló idővonalunkon. Sokan tekintenek fordulópontként egy bizonyos, 2008. szeptember 15-ei dátumra, amikor is csődöt jelentett a Lehman Brothers, az Egyesült Államok negyedik legnagyobb befektetési bankja, az első fontos dominó, magával rántva pénzintézetek százait, tönkretéve a bankközi hitelezés bizalmon alapuló rendszerét, részvény-eladási pánikot generálva.

Akkoriban sok cikket lehetett olvasni a következő szalagcímmel: „Hagyták bedőlni a Lehman Brothers-t”. Tegyük fel a költői kérdést: hova vezetne az, ha a bankok mindenféle komolyabb felelősségvállalás nélkül csak a profitot tartanák szem előtt, mondván: túl befolyásosak vagyunk, komplikáció esetén úgyis megment az adófizetők pénze?! Itt utalnék vissza az első oldalakon tárgyalt deregulációs intézkedésekre: függetlenséget és (szinte) teljes pénzügyi szabadságot kaptak a bankok. De ne feledjük, a függetlenség kéz a kézben jár a felelősséggel. Nem is kétséges, az amerikai állam példát kívánt statuálni.

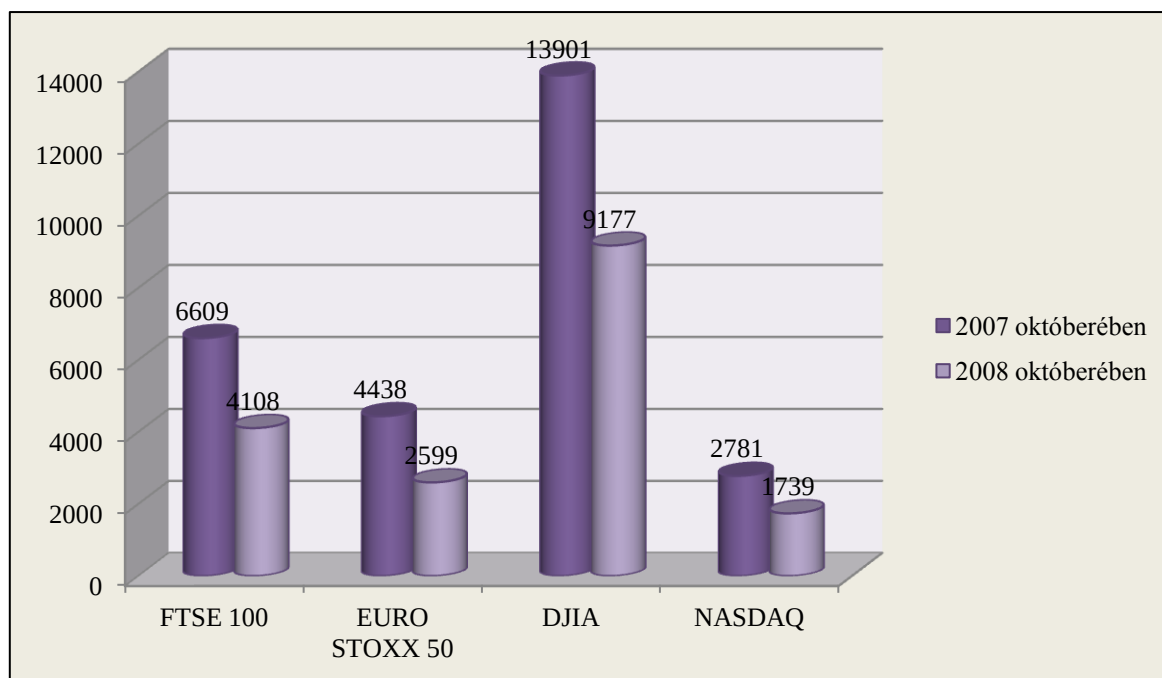
Végül kiderült, ezért a „megregulázásért” drága árat kellett fizetnie az Egyesült Államoknak, mind anyagi, mind pedig indirekt értelemben. Egy olyan globális pénzpiaci cég, mint a Lehman Brothers bankközi kapcsolatai, hatalmas befolyása révén magával rántotta az amerikai-és európai pénzügyi rendszert.

3.2. Részvénytőzsi

Az amerikai bankok úgy döntöttek, hogy a veszteségek finanszírozása érdekében minden egyéb likvid részvényt, kötvényt értékesítenek: végső soron ez az eladói hullám vezetett oda, hogy a válság áterjedt Európába.

2008 októberére vált nyilvánvalóvá a teljes gazdasági összeomlás lehetősége, ekkorra a legfontosabb amerikai és európai tőzszeindexek körülbelül 40 %-kal estek vissza egy évvel korábbi teljesítményüktől, mely több mint egyharmados esést jelentett (lásd: 6. ábra)! A válság begyűrűzött az „öreg kontinensre”, Európába.

6. ábra: A vezető euróövezeti vállalatok részvényeit követő gyűjtőindexek: a Euro Stoxx 50 index , FTSE Eurofirst valamint a legfontosabb amerikai vállalatok részvényeit gyűjtő tőzsdeindexek: a Dow Jones Industrial Average és a NASDAQ.³³

Saját szerkesztésű ábra a címben megjelölt források adatai alapján.

A Dow Jones Industrial Average³⁴ egyike a legfontosabb amerikai tőzsdeindexeknek, mely mindösszesen harminc egyesült államokbeli vállalat tőzsdei értékét tömöríti egy átlagmutatóba. Az átlagban felsorakozó vállalatok összetétele időnként változik, például a válság utáni mélyrepülést követően kikerültek belőle olyan csődközei helyzetbe jutott vállalatok, mind az AIG, a General Motors és a CitiGroup vállalatcsoport.³⁵

³³ Források: (Letöltésük dátuma: 2014.01.14.)

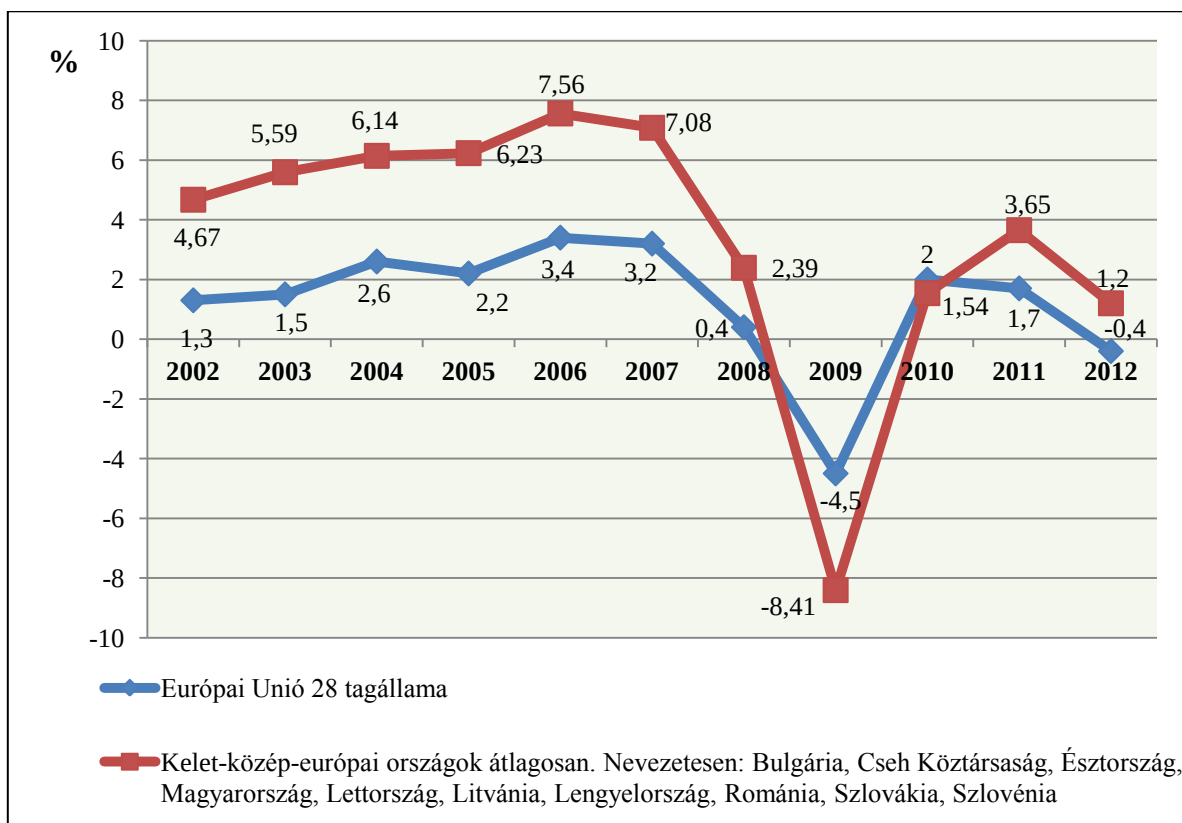
- *FTSE 100 Index:*
<http://uk.finance.yahoo.com/q/hp?s=%5EFTSE&b=2&a=07&c=2007&e=9&d=11&f=2008&g=w>
- *Euro Stoxx 50 Index:* http://www.stoxx.com/indices/index_information.html?symbol=sx5e
- *Dow Jones Industrial Average Index:*
<http://research.stlouisfed.org/fred2/series/DJIA/downloaddata?cid=32255>. (Letöltés dátuma: 2014.02.02.) Az oldal által idézett forrás: S&P Dow Jones Indices LLC.
- *NASDAQ Index:* <http://www.nasdaq.com/symbol/ixic/interactive-chart>

³⁴ Rövidítve: DJIA. Magyarul: Dow Jones Ipari Átlag.

³⁵ Forrás: Historical components of the Dow Jones Industrial Average:
http://en.wikipedia.org/wiki/Historical_components_of_the_Dow_Jones_Industrial_Average
(Letöltés dátuma: 2014.02.02.)

Történelmi mélypontját 2009. március 9-én érte el, ekkor az index 12 éve nem látott szintre süllyedt. Eddigre már az egész világ gazdaság recesszióba süllyedt.

7. ábra: A Dow Jones Ipari Átlag kéthavi záróárai 2007-2009 között³⁶

Saját szerkesztésű ábra a címben megjelölt forrás adatai alapján.

3.3. Reálgazdasági következmények

Mint láthattuk, a válság magja a pénzügyi piac volt, legszűkebb értelemben az USA pénzügyi piaca, majd lavinaszerűen továbbterjedt mind a reálgazdaságra, mind a kontinensen túlmutató nemzetállamokra. A bevezető idézetem nagyszerűen összefoglalja, mire épül a világ pénzügyi rendszere: egy szó, mely alapvető, mély jelentéssel bír e területen: *bizalom*. 2008-ban ennek hiánya, szakszóval a megnövekedett erkölcsi kockázat generálta kamatemelések vezettek a

³⁶ Forrás: Dow Jones Industrial Average (DJIA)

URL: <http://research.stlouisfed.org/fred2/series/DJIA/downloaddata?cid=32255>.

(Letöltés dátuma: 2014.02.02.) Az oldal által idézett forrás: S&P Dow Jones Indices LLC.

bankközi hitelezés befagyásához, arányának csökkenéséhez. Korábban már utaltam a makroökonómia azon állítására, miszerint hosszú távú növekedést csak technológiai fejlesztéssel lehet indukálni. Mivel azonban a bankok pénzteremtő képessége és lehetősége visszaszorult, a forráshoz jutás egyre nagyobb falakba ütközött. A beruházások visszaesése, és a lakossági hitelek hiánya, szinte luxuscikké válása törvényszerűen vezetett a gazdaság stagnálásához, majd lassulásához. A termelés csökkenésével arányosan megnőtt a munkanélküliek aránya, az Egyesült Államokban 3,5 %-kal, az Európai Unió 28 országában átlagosan 1,9 %-kal növekedett az állás nélkül maradók száma 2008 és 2009 között.³⁷ Mindeközben az Egyesült Államok ipari termelése évtizedek óta példátlan mértékben, 2,3 %-kal esett vissza.³⁸ Az egyre kiszámíthatatlanabbá váló jövedelmek a lakossági fogyasztás csökkenését eredményezték. 2008 második felében a nyersolaj világpiaci ára zuhanni kezdett, köszönhetően a hitelkeretek szűkülését követő eladási hullám generált túlkínálatnak. Mindennek a negatív következménye a felerősödő deflációs félelem, mely akár negatív GDP-bővülést is eredményezhet.³⁹

3.4. A válság begyűrűzése Magyarországra

3.4.1. Makrogazdasági helyzet a válságot megelőző években

Magyarország kis, nyitott gazdaság, melynek következtében világgazdasági szerepe ugyan nem túlnyomó, de szerves részét képezi a gazdasági rendszernek, így az exporttól rendkívül függ. A GDP-arányos nettó export alakulását Magyarországon a 8. ábra szemlélteti. Mivel az arány kiemelkedően magas, hazánk is a kiszolgáltatott, súlyosan érintett országok közé tartozott a válság európai betörésekor. Belátható, mekkora problémát jelent a nagy exporttöbblet gazdasági rendszerünk válságának idején, ha az export arányában történő kis elmozdulás is jelentős arányú GDP-csökkenést eredményez.

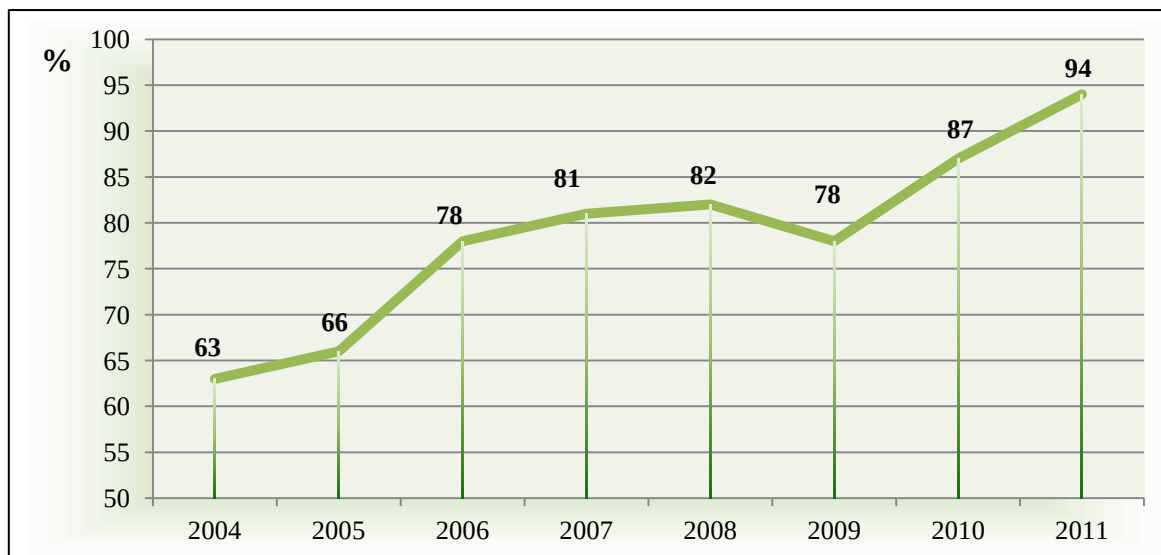
³⁷ Eurostat: *Unemployment rate by sex and age groups - annual average, %*,
URL: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=une_rt_a&lang=en
(Letöltés dátuma: 2014.02.10.)

³⁸ *Erős visszaesés az Egyesült Államok ipari termelésében*; Megjelent: 2008. október 16.
URL: http://hvg.hu/gazdasag/20081016_usa_ipari_termeles_visszaeses. (Letöltés dátuma: 2014.02.22.)

³⁹ EUR-Lex: *Olajár-emelkedés*.

URL: <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lang=hu&ihtmlang=hu&lng1=hu,hu&lng2=bg,cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,lt,lv,mt,nl,pl,pt,ro,sk,sl,sv,&val=500739:cs>. (Letöltés dátuma: 2014.02.24.)

**8. ábra: Magyarország áru-és szolgáltatás exportjának alakulása a GDP arányában
2004-2011 között⁴⁰**

Saját szerkesztésű ábra a címben megjelölt forrás adatai alapján.

Az Európai Központ Bank 2006-os konvergencia-jelentésében már rámutatott az alapvető, beavatkozást igénylő problémákra, úgymint:

- *a GDP 3 %-át meghaladó költségvetési hiányra:*
2009-ben kiemelkedően magas, -9,4 % volt az államháztartás hiánya a GDP százalékában. Az elkövetkezendő években némileg mérséklődött a deficit, de a konvergencia-kritériumnak megfelelő 3 % alatti hiánycélt csak 2013-ban érte el az ország.
- *a GDP-hez viszonyított magas, 60 %-át meghaladó bruttó államadósságra:*
Magyarország központi költségvetésének adóssága 2006-tól kezdődően egészen 2012-ig folyamatosan meghaladta az Európai Unió által közölt referencia-értéket.⁴¹
- *A HICP-infláció⁴² szerződésben meghatározott mértékének túllépésére:*
Bár a jelentés hosszú távon csökkenő trendről számol be, 2006-ban 0,7 %-kal meghaladtuk a 2,8 %-os referenciaértéket.

⁴⁰ The World Bank; Exports of goods and services (% of GDP)

URL: <http://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS?page=1> (Letöltés dátuma: 2014.02.20.)

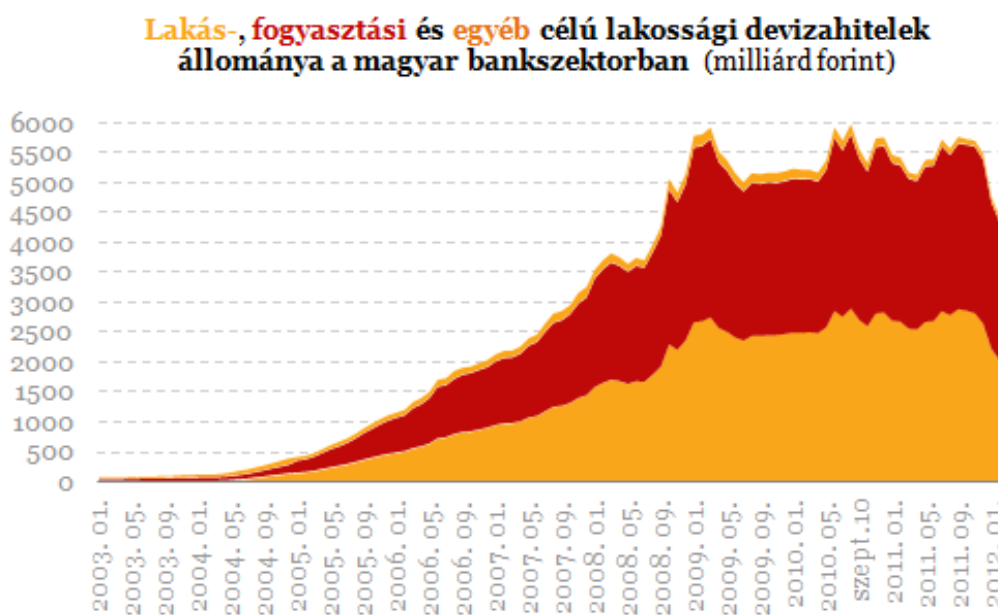
⁴¹ Államadósság Kezelő Központ Zrt.: *Főbb makrogazdasági mutatók.*

URL: <http://www.akk.hu/object.6066a3b1-4c6d-4b97-84c5-cd883126b2ec.ivy>

⁴² Magyar jelentés: Harmonizált fogyasztói árindex – Az Európai Unió országaiban kötelezően használandó gazdaságstatisztikai mutató az árstabilitás mérésére.

További gazdasági hátrányt jelentett, hogy a költségvetésre egyre hatalmasabb terheket róvó támogatott lakáshiteleket 2004-től kezdődően igyekezett visszaszorítani az állam a kamattámogatás mértékének folyamatos csökkentésével.⁴³ Ezzel párhuzamosan azonban *megnőtt a devizahitelek aránya* a bankok mérlegében, amely a háztartások árfolyam-kitettségét nagymértékben növelte. A probléma mértékét a 9. ábra kiválóan szemlélteti, ezen 9 éves időintervallumban láthatjuk a lakás-, fogyasztási és egyéb célú devizahitelek állományának növekedését. A válság előtt nem kapott jelentősebb közfigyelmet a kockázat, köszönhetően a magyar forint stabilitásának, 2010-et követően azonban nagymértékben felértékelődött a probléma súlya. A krízis idején a devizában nominált eladósodottság súlyos mértéke fokozott nemzetközi bizalmatlanságra adott okot.

9. ábra: A háztartások devizahiteleinek állomány-növekedése 2003-2012 között

Forrás: Magyar Nemzeti Bank, Portfolio.hu

A foglalkoztatottsági ráta nagyon alacsony, kifejezetten sok a munkanélküli azon társadalmi csoportban, melynek tagjai az általános iskola nyolc osztályát vagy annál kevesebbet, illetve szakmunkás-képző vagy szakiskolát végeztek (lásd: 10. ábra). Érdekes az ábrán szemléltetett, 2004-től kezdődően forduló tendencia: ekkortól ugyanis az előbb említett csoport aránya

⁴³ Index – Gazdaság: Már nem a támogatott lakáshitel a legjobb.

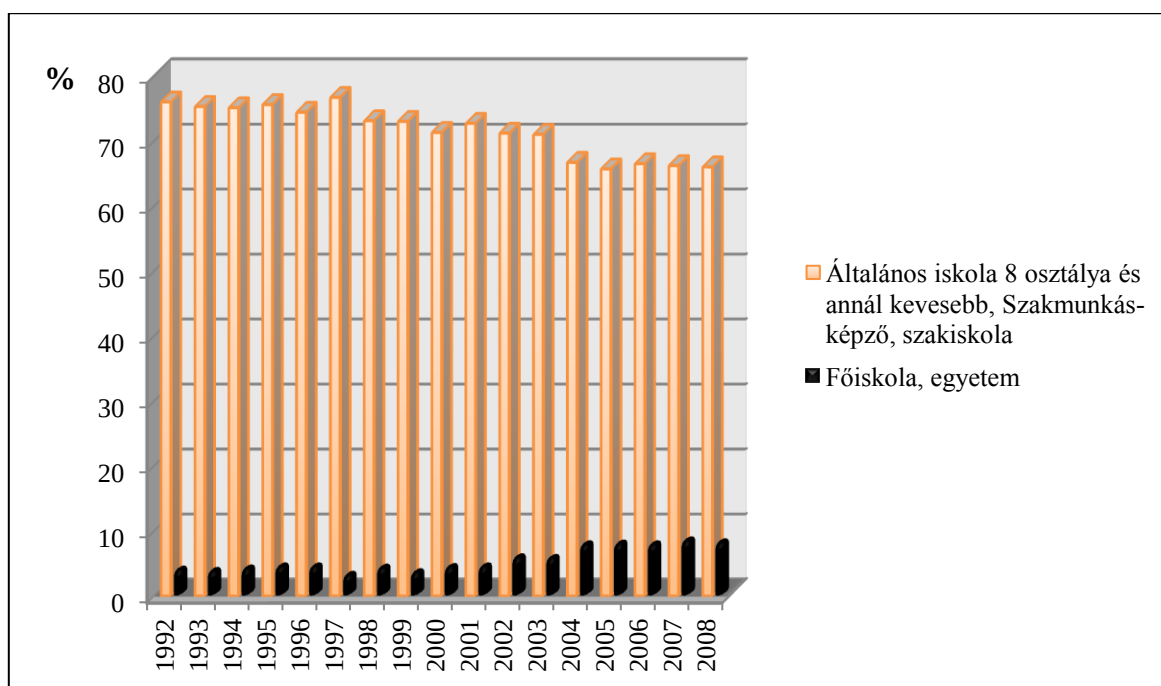
URL: <http://index.hu/gazdasag/magyar/devihit04030/> (Letöltés dátuma: 2014.03.01.)

csökkent a munkanélküliek között, ugyanakkor a főiskolát/egyetemet végzettekké növekedett. Az alapvető probléma magyarázható az elégtelen minőségű szakképzéssel, a képzések versenyképességével, valamint azok társadalmi megbecsülésével. Erre részletesebben kitérik dolgozatom építőiparról szóló, 5. fejezetében.

A költségvetési egyensúly megőrzése érdekében szükségszerű stabilizációs intézkedés-sorozat már 2006-ban elindult, „Új Egyensúly” névvel, és azóta is - minden évben találkozhatunk a megszorító intézkedések következményeivel.

Az imént felvázolt gazdasági pozícióban érte Magyarországot a pénzügyi válság, amely fokozatosan átterjedt a reálgazdaságra is.

10. ábra: A munkanélküliek aránya a nemzetgazdaságban legmagasabb iskolai végzettségük szerint 1992-2008 között⁴⁴

Saját szerkesztésű ábra a címben megjelölt forrás adatai alapján.

⁴⁴ Központi Statisztikai Hivatal: *A munkanélküliek száma legmagasabb iskolai végzettségük szerint, nemeként (1992–)*
URL: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_qlf011a.html. (Letöltés dátuma: 2014.02.25.)

3.5.2. Transzmissziós mechanizmusok

A krízis begyűrűzésének tanulmányozása során három fő transzmissziós utat láthattunk.

A központi költségvetés lehetőleg konstans finanszírozására, valamint az államadósság csökkentése érdekében az állam kísérletet tett a lakossági megtakarítások minél nagyobb arányban történő bevonására. Az **állampapír hozamok emelkedése** azonban a korábbi években megszokottnál szigorúbb és magasabb költségű hitel-konstrukciókat eredményezett. A kimagasló államkötvény-hozamok magától értetődően növelik a megtakarítási hajlandóságot, értelemszerűen tehát: kedvezőtlenül hatnak a bankok forrásszerzési – és kihelyezési lehetőségeire. A szűkülő hitel-lehetőségek előnytelen hatást gyakorolnak a lakossági fogyasztásra, éppúgy, mint a beruházások alakulására.

Azonban nem csak a belső kereslet csökkent, szembe kellett nézni az országhatáron túlnyúló, **exportpiacokon elszenvedett veszteségekkel** is. Felerősítette, illetve gyorsította is a gazdaság visszaesését az külső kereslet visszaesése. Az exportban (is) érdekelt vállalkozások áruforgalmának csökkenése ugyanis negatívan hat az árbevételre és ezzel párhuzamosan létszám-leépítést generál, továbbá a nemzetközi integráltságból adódó komparatív előnyök csökkenése kihat a beruházási döntésekre is.

Nem kérdéses, mennyire fontos a gazdasági növekedés fenntartása, és annak kulcskapcsolata a fejlődéssel, gondoljunk csak az európai érdekeltségű Lisszaboni Stratégiára.⁴⁵ A tőkefelhalmozás és egyensúly kapcsolatának tekintetében a standard makroökómia szerint rövid, - közép - és hosszú távon egyaránt kulcs az $I = S$ ⁴⁶ képlet, amelyet az egyensúlyi kamatláb biztosít. Azonban a gazdaságtudomány ezen állítása felé kritikával kell fordulnunk, ezáltal láthatjuk, hogy a valóságban a kamatrugalmasságok igen alacsonyak, tehát a belső megtakarítások és a szándékolt beruházások nem kerülnek *automatikusan* egyensúlyba. Az alacsony kamatrugalmasság oka, hogy a szándékolt megtakarítások és a beruházások számos tényezőtől függenek. A megtakarítások mértékét például befolyásolhatja az adott ország társadalombiztosítási rendszere, a létbiztonság alakulása, és ezzel kapcsolatosan a jövedelem-elosztás egyenlőtlenségének mértéke, továbbá a társadalom korösszetétele. A beruházások

⁴⁵ 2005 óta a megújított stratégia a kutatás-fejlesztés támogatásával, az infrastruktúra fejlesztésével, továbbá a társadalmi-gazdasági kohézió erősebb együttműködésével kívánja elérni elsődleges célját, a „Növekedés és Foglalkoztatás”-t.

⁴⁶ I =folyó időszaki tőkekereslet, S =Folyó időszaki tőke (megtakarítás) kínálat.

célja pedig elsősorban a profit növelése, tehát akkor lesz nyereséges, ha a hozadék aránya meghaladja az induló költségeket, azaz a kamatláb mértékéből adódó költségeket. Ha a profitvárakozások kedvezőtlenek, akkor előfordulhat, hogy még alacsony kamatláb sem kompenzálja az esetleges veszteségeket. Az elérhető profit ingatag, befolyásolja azt a technológia és a humántőke fejlődése, és kihatnak rá mind a kormányzati, mind a globális szabályozások esetleges változásai. Mivel tehát a kamatmechanizmus nem teremti meg a beruházás és megtakarítás belső egyensúlyát, feltétlenül szükség lehet külföldi működőtőke beruházásokra. Természetesen **a külső források sem korlátlanok**, mi sem bizonyítja jobban, mint a 2008-as események. A válság hatására a forint drasztikusan gyengült, ugyanis a befektetők rendszerint olyan külföldi valutába fektetnek be, amelyiknél a hozam kompenzálja – sőt meghaladja a kockázatot, pánikhelyzetben pedig értelemszerűen azokból az országokból menekítik a tőkéjüket először, amelyik a legkiszámíthatatlanabb. Korábban már kitértem Magyarország GDP-hez viszonyított magas államadósságára, ráadásul hazánk megítélését tovább rontotta a devizahitellel rendelkezők magas száma. A forint nagymértékű leértékelődése jelentősen megnövelte mind az országból kiáramló pénz mennyiségét, mind a korábban felvett devizahitelek törlesztési terhét. A folyamat csökkentette a belső keresletet, és a megtakarítások mértékét is.

4. Recesszió a magyar építőiparban

Dolgozatom ötödik fejezete egy kiemelkedően fontos és súlyosan érintett ágazatban, az építőipari szektorban bekövetkezett változásokat vizsgálja 2007 és 2013 között. Primer kutatásom során arra keresem a választ, hogy a válság óta hatályba lépett építési törvény-változások, melyek a válság elmélyülését kívánták megakadályozni, hogyan hatottak az építőipari szektorban tevékenykedő vállalkozások struktúrájára, hatékony segítséget nyújtottak-e a válságból való kilábaláshoz/fellendüléshez, tehát elérték-e a hozzájuk fűzött reményeket a cégvezetők megítélésének tükrében.

4.1. Építőipar: a számok tükrében

A Központi Statisztikai Hivatal a hét fő nemzetgazdasági ágazat egyikeként közli az építőipart, mely egyike a válság legsúlyosabb „sérültjeinek”. Az építőipari szektor az első területek között volt, melyek recesszióba süllyedtek – ez magyarázható azzal, hogy a nagy volumenű építkezési beruházásokat a megrendelők többnyire bankhitelből finanszírozzák. A magyar gazdaságban betöltő szerepét és súlyát azonban nehéz pontosan megítélni, hiszen függ ez attól is, hogy beleszámítjuk-e a szűk értelemben vett építőipart kiszolgáló egyéb iparágak teljesítményét is, például az építőanyag-kereskedelemét, mérnöki tevékenységet-tervezést.

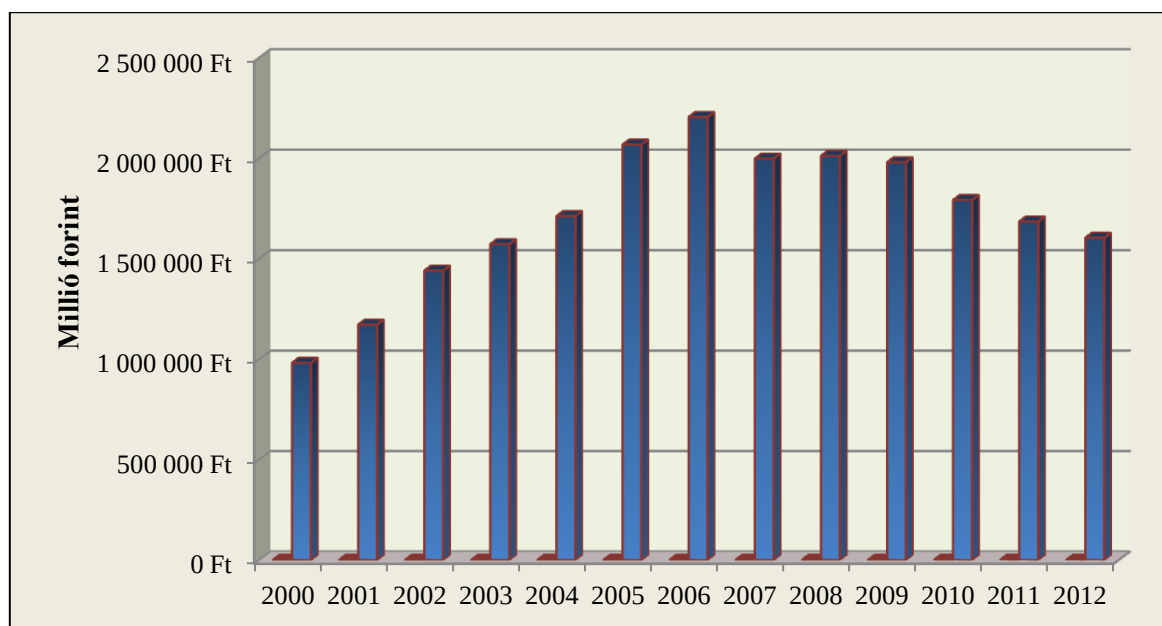
A világgazdasági válság romboló hatása 2007-ben pecsételte meg az építőipar sorsát, s bár már az év elejétől visszaesés figyelhető meg, azt a recesszió még inkább tetőzte. Az említett évben 13,5 %-kal romlott az ágazat teljesítménye a megelőző év egészéhez viszonyítva.⁴⁷ 2006 és 2012 között pedig a megelőző hat év 55,5 %-os növekvő tendenciáját követően 27,3 %-os visszaesés figyelhető meg (lásd: 11. ábra).

Láthatjuk, 2009-ben a mélyülő válság ellenére is megtorpant a visszaesés üteme, vélhetően az útépitések előző évhez viszonyított, 54 %-ot meghaladó bővülésének köszönhetően.⁴⁸

⁴⁷ Központi Statisztikai Hivatal: Tájékoztatási adatbázis. *Építőipari termelés volumenindexe*.
URL: www.ksh.hu (Letöltés dátuma: 2013.12.07.)

⁴⁸ Központi Statisztikai Hivatal: *Az építőipari termelés értéke építmény-alcsoportonként*, 2008-2009-es adataival számolva.
URL: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_oe003b.html (Letöltés dátuma: 2013.12.08.)

11. ábra: A hazai építőipari termelés értékei 2000-2012 között⁴⁹

Saját szerkesztésű ábra a címben megjelölt forrás adatai alapján.

4.2. Csökkenő lakásépítési tendencia

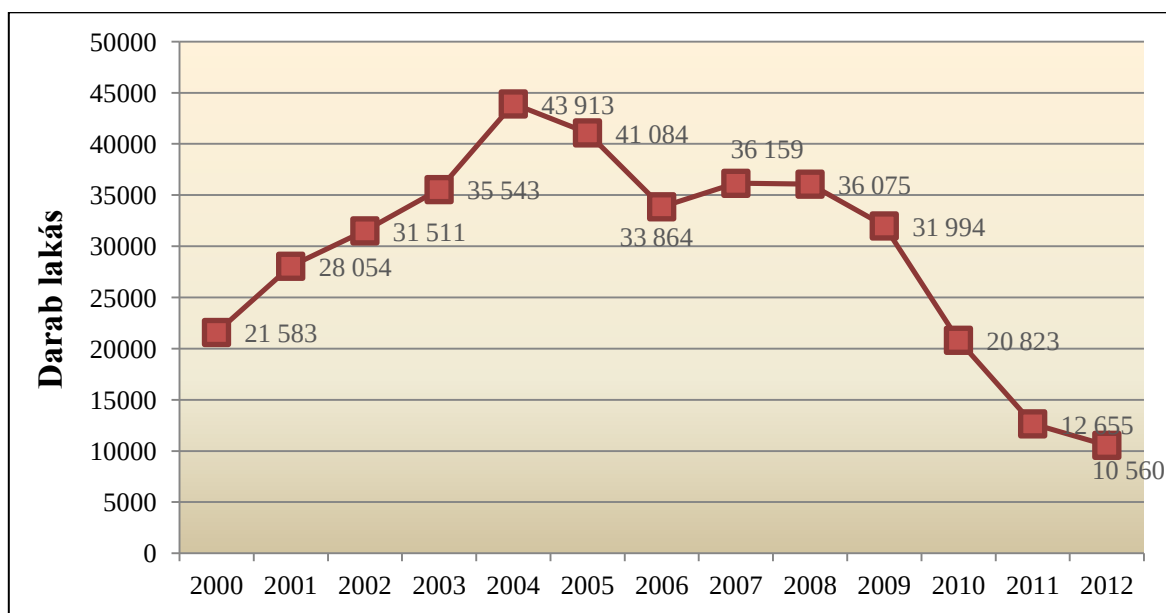
A mikro- és kisvállalkozások leginkább a lakásépítések csökkenését szenvedték meg, ezen a területen ugyanis rendkívül látványos mértékben estek vissza a megrendelések (lásd: 12. ábra). A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint a legtöbb lakást 2004-ben építették, ezt követően 2006-ig visszaesés tapasztalható, de még nem olyan mértékű, ami az építőipar összteljesítményére erős kihatással lett volna. (Lásd: 11. ábra). 2007-et követően azonban a statisztikai adatok tükrében ez a zuhanó tendencia egészen 2012-ig megállíthatatlannak tűnik.

Mindazonáltal a lakáspolitikai fontos és felelősségteljes részét képezi az állami feladatoknak, akár szociális kérdések felől, akár gazdasági szempontokból tekintjük a kérdést – gondoljunk például az építkezések foglalkoztatottság-növelő hatására. Az Új Széchenyi Terv Otthonteremtési programja a célzott támogatások hanyatlására hívja fel a figyelmet. Az utóbbi évek egyik javaslata – a bérlakás építő program például releváns elképzelésnek látszik, mivel

⁴⁹ Központi Statisztikai Hivatal: *Építőipari termelés értékei - összes építmény esetében.* (millió forint.)
URL: <http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haViewer.jsp>

az 1989-es rendszerváltás után rengeteg „tanácsi lakástól” váltak meg az önkormányzatok, ami természetesen a bérlakás-állomány arányának csökkenéséhez vezetett. És hogy aktuális témát említsek a relevanciára: a bedőlt deviza-hittel rendelkező családok megmentése érdekében is fontos a lakások számának növelése.

12. ábra: Épített lakások száma 2000-2012 között, Magyarország⁵⁰

Saját szerkesztésű ábra a címben megjelölt forrás adatai alapján.

4.3. Primer kutatás

4.3.1. A probléma meghatározása

Az építőipar alapproblémájaként tekintek arra a jelenségre, ami az 1989-es rendszerváltást követően következett be. A politikai rendszer kardinális változása bizonyos tekintetben biztosan nem tett jót az ágazatnak, gazdátlaná vált – fogalmazhatok így is. A gazdasági válság negatív hatását a szektor teljesítményére egyértelműen tükrözik a rendelkezésünkre álló statisztikai adatok. A kormányzati intézkedéseket figyelve láthatjuk azt is, az elmúlt 5 évben erős hangsúlyt kapott a problémák feltárása és a megoldást célzó törvények kialakítása.

⁵⁰ Központi Statisztikai Hivatal: STADAT: Lakás- és üdülőépítés (1860-).
URL: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_zrs001.html

Az építőipar jelenleg legfontosabb problémáit a következőképpen rangsorolom a téma feltérképezése után, de még a kérdőívek kiértékelése előtt:

- 1. Körbetartozások**
- 2. Szakemberhiány**
- 3. Feketemunka**
- 4. Megrendelések csökkenése**
- 5. Források beszűkülése – banki kölcsönhöz jutás**
- 6. Korrupció**
- 7. Magas adó-és járulékterhek**

4.3.2. A kérdőíves felmérés célja

Primer kutatásom során arra keresem a választ, hogy a válság óta hatályba lépett építési törvény-változások hogyan hatottak az építőipari szektorban tevékenykedő vállalkozások struktúrájára, hatékony segítséget nyújtottak-e a válságból való kilábaláshoz/fellendüléshez, tehát elérték-e a hozzájuk fűzött reményeket a cégvezetők megítélésének tükrében.

A kérdéseket öt fő csoportra tagoltam, melynek célja az volt, hogy felmérjem:

- I. milyen komolynak ítélik meg a vállalkozások az építőipar egyes problémáit
- II. azok körében, akik rendelkeznek tapasztalatokkal a közbeszerzésekkel kapcsolatban, népszerűek-e új Közbeszerzési Törvény rendelkezései
- III. a körbetartozások összetett problémájának okait, a felszámolását célzó intézkedésekre adott reakciókat
- IV. reális-e a feltételezés: súlyos probléma a szakmunkás-utánpótlás csökkenése
- V. az Európai Unió források kihasználtságát.

4.3.3. Módszer

Az adatok felvételét 2013. október 23. és 2013. december 28. között végeztem, az önkéntesség valamint az anonimitás feltételét biztosítva és tiszteletben tartva. A kitöltő személyek körét, számát tekintve lehetőségeim némileg korlátozottak voltak, mivel kérdőívem speciális témát térképez fel. Családomból két fő dolgozik az építőipar különböző területein, így azon túl, hogy a kérdések megválaszolásával hozzájárultak a minta bővüléséhez, ők maguk is továbbküldték cégvezető partnereiknek elektronikus úton, továbbá személyesen is felkérték a szektorban dolgozó, vállalkozást vezető ismerőseiket. Ezen felül felkerestem az Üzleti Szaknévsor megnevezésű honlapot, majd az építőipari szekcióban fellelhető 1211 darab cég közül kiválasztottam az e-mail címmel rendelkezőket. Összesen 25 vállalkozás ügyvezetője/ügyintézője válaszolt megkeresésemre, ezáltal elmondhatom, hogy az összesen 38 kitöltő ügyvezető vállalkozása területileg nem kizárólag a lakóhelyem szerinti nyugati országrészre összpontosul.

4.3.4. Hipotézisek

A kérdőívek kiküldése és értékelése előtt a következő hipotéziseket fogalmaztam meg:

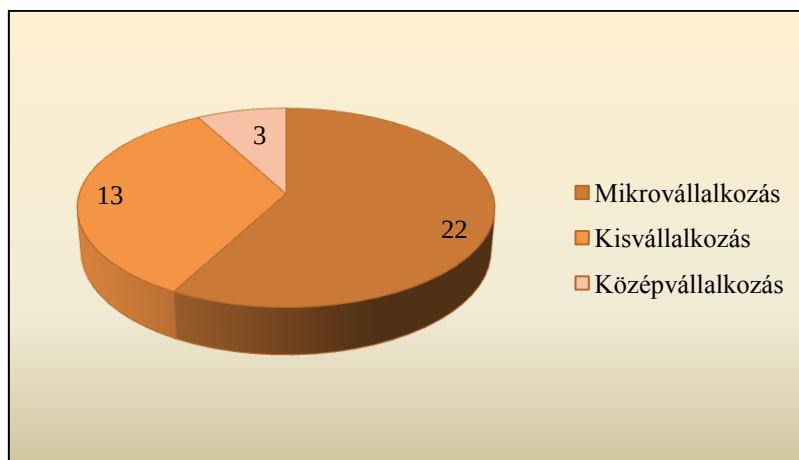
1. Az állami intézmények felelőssége (szerepe) nőtt a körbetartozások növekedésében a válság óta.
2. Az építőipar növekvő pályájának fenntartásában 2013-t követően kiemelkedően fontos szerepe van a szakember-utánpótlásnak.
3. A feketefoglalkoztatás mértéke csökkenthető lenne az építőiparban a foglalkoztatás járulékterheinek csökkentésével.

4.3.5. A kérdőív eredményeinek bemutatása

Az első kérdéscsoport általános kérdéseket fogalmazott meg, annak érdekében, hogy képet kapjunk a kitöltő vállalkozások méretéről, években mért szakmai tapasztalatáról.

A vállalkozások méretét mutató megoszlást a 13. ábra szemlélteti. Látható, a minta nem tartalmaz egyetlen nagyvállalkozást sem – a kérdőív eleve nem kínálta fel a lehetőséget, hiszen az építőipar területén rendkívül kevés nagyvállalkozás működik. A legtöbb vállalkozás a mikrovállalkozás kategóriába sorolta magát, őket követik a kisvállalkozások, ahol már 10 főnél is többen dolgoznak, továbbá három közép vállalkozás segítette a minta bővülését. Összességében véve tapasztalt vállalkozók véleményét szemlélhetjük: átlagosan közel 16 éve tevékenykednek a szektor különböző szegleteiben; a vállalkozások több mint felét (55,3 %-a) az ezredfordulót megelőzően alapították, és találunk olyan cégeket is, melyeket a válság évében valamint azt követően jegyeztek be.

13. ábra: A vállalkozások típusainak megoszlása (Darab)

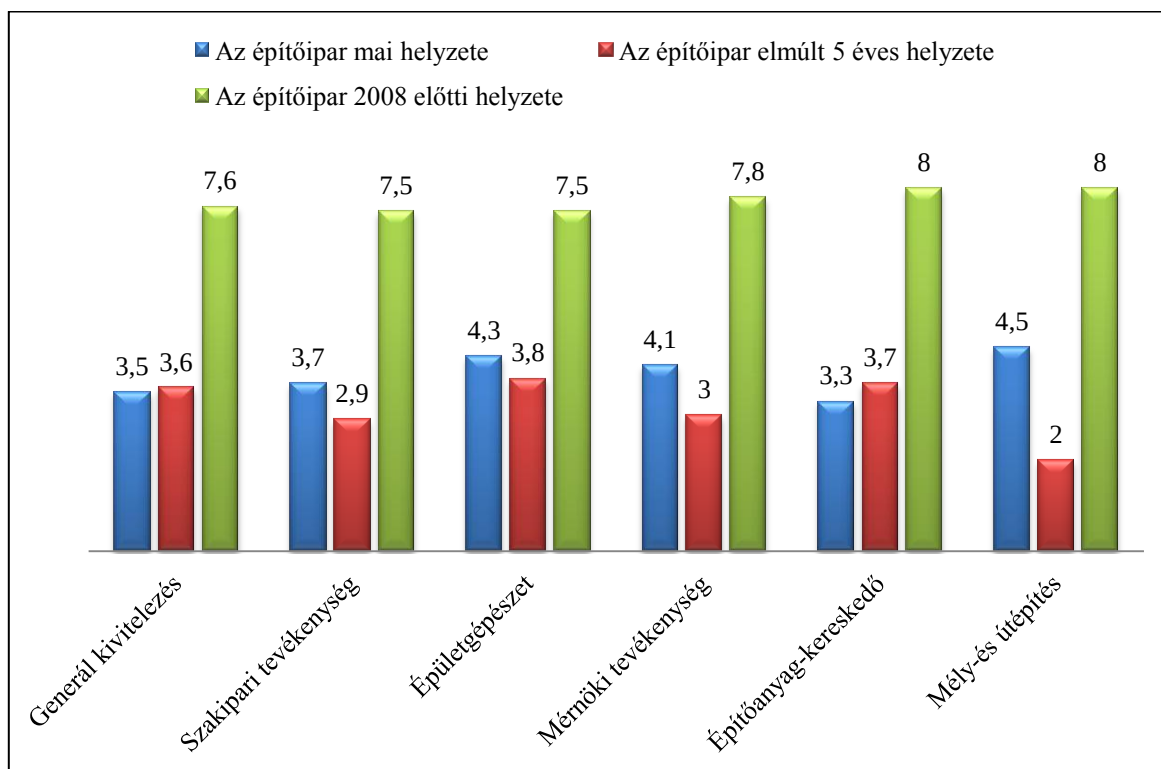
Sokan fogalmazznak úgy, a válság hatására „megtisztult a szektor”: az állatvilágra asszociálva, a gyengébb vállalkozások elbuktak vagy önként feladták a küzdelmet. Természetesen az értelmezés irreleváns, de való igaz, temérdek cég szűnt meg, és alkalmazottak serege vált munkanélkülivé az elmúlt 7 év során. A foglalkoztatottak számának drasztikus csökkenése konkrét számok tükrében: 2008 és 2011 között összesen 48.000 dolgozótól vált meg az

ágazat, mely 71,1 %-a az egész nemzetgazdaságban bekövetkezett alkalmazotti létszámcsökkenésnek.⁵¹

Bízató képet mutat, hogy a felmérésben részt vevő vállalkozások 18,4 %-a, azaz 7 ügyvezető létszámbővülést jelzett elő a kitöltést követő fél évre, és csak 5 vállalkozás tervez vagy prognosztizál létszámcsökkenést, a fennmaradó közel 70 %-os többség pedig a létszám előrelátható stagnálásáról számolt be.

Ami a cégek profilját illeti, megfigyelhetők átfedések, a válaszadók 26 %-a kettő vagy három szakterületet jelölt meg. Ennek figyelembevételével alkottam meg a következő diagramot⁵², mely megmutatja, egy maximálisan 10 pontig terjedő skálán átlagosan milyenek ítélik meg az építőipar helyzetét egy-egy időszakban.

14. ábra: Az építőipar helyzetének osztályozása átlagosan, 1-10-ig terjedő skálán

⁵¹ Pontos adatok a KSH közlése szerint: $48.000/67.500=0,7111$.

URL: https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qlf005c.html (Letöltés dátuma: 2014.03.06.)

⁵² Aki például generál kivitelezéssel és mérnöki tevékenységgel is foglalkozik, mindkét megfelelő oszlop átlagában szerepel.

A vélemények hűen tükrözik a javuló központi statisztikai adatokat is: a vállalkozások átlagosan 0,7 ponttal ítélték kedvezőbbnek a 2013. év végi helyzetet a válságot követő öt éves periódushoz képest (3,2 pont), de ez messze elmarad a 2008-as 7,7-os szinttől. A gazdasági krízist megelőzően fej-fej mellett a szakipari tevékenységgel valamint az épületgépészettel foglalkozók, 2008 és 2012 között a mély-és útépítők, 2013-ban pedig az építőanyag-kereskedők ítélték a legrosszabbnak a szektor teljesítményét. Egészen 2008-ig az épületgépészet területén dolgozók voltak a legoptimistábbak, a válság után viszont fordult a kocka, mára az építőanyag-kereskedők, valamint a mély-és útépítők látják a legkedvezőbbnek a helyzetüket – éppen azok, akik korábban átlagosan a legrosszabbnak osztályozták a körülményeket.

A 15. ábra a vállalkozók megítélésének tükrében mutatja be a különböző, építőipari szektorra hátrányt jelentő jelenségek súlyát. Kifejezetten kis szóródást láthatunk, a skála 3 pontos eltérés között mozog, és nem találunk olyan felvetést, amely átlagosan 5 pont alatti osztályozást kapott volna. A felmérés szerint a foglalkoztatással járó magas adó-és járulékterheinek kifizetése jelentik a legjelentősebb nehézséget.

A kérdőív 2013-ban készült, ezért a 2013-as adótörvényeket figyelembe véve nézzünk egy példát. Az egyszerűség kedvéért tegyük fel, hogy a példában szereplő munkavállalót havi 100.000 Forint bruttó bérjövdelem illet meg, és nem jogosult családi adókedvezményre. A munkavállalót terhelő kötelezettségek ekkor a következőképpen alakulnak:

- Személyi jövedelemadó (16 %): 16.000 Ft
- Nyugdíjjárulék (10 %): 10.000 Ft
- Pénzbeli egészségbiztosítási járulék (3%): 3.000 Ft
- Munkaerő-piaci járulék (1,5 %): 1.500 Ft
- Természetbeni egészségbiztosítási járulék (4 %): 4.000 Ft

Az adótörvények értelmében a munkáltatót is terhelik bizonyos típusú járulékok a kifizetett bruttó bér összegének alapján, lássuk, melyek ezek:

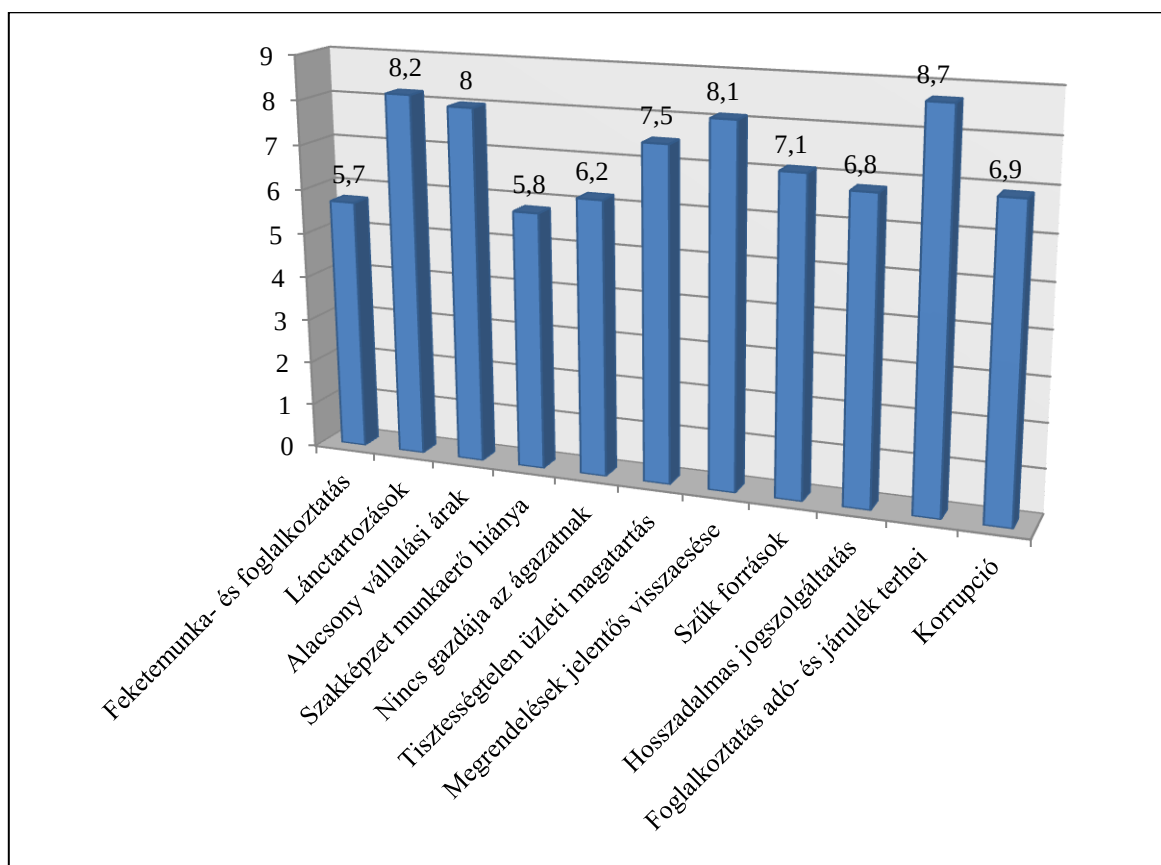
- Szakképzési hozzájárulás (1,5%): 1.500 Ft
- Szociális hozzájárulási adó (27%): 27.000 Ft.

A kötelezettségei mellett kedvezményre is jogosult, feltétel nélkül megilleti a szociális hozzájárulási adóból levonható adókedvezmény,⁵³ mely ebben az esetben: 7.000 Ft.

Példánkból látszik, a 100.000 Forint munkabér után összesen befizetendő járulékok mértéke meghaladja az 50 %-ot, azaz 56.000 Ft.

Az erkölcsi kockázat mellett, a fent említett magas adóterheket is tekinthetjük a feketefoglalkoztatás egyik melegágyának, ami szintén kiemelkedő, a gazdaságra és szociális szempontokból is káros jelenség. Ugyan a felmérés eredményei azt mutatják, a vállalkozások a feketegazdaságot tekintik a legkisebb hátránynak, ennek oka az lehet, hogy – eltekintve a szociológiai szempontoktól – a feketemunka az állam szemszögéből nézve káros.

15. ábra: Az építőiparra hátrányt jelentő problémák megítélése 1-10-ig terjedőskálán

⁵³ 2011. évi CLVI. törvény 460. §.: A kedvezmény mértéke: bruttó 75.000 Ft-nál nagyobb bér esetén: Kiindulási alap: 12.000 Ft. Ezt csökkenteni kell a 75.000 Ft-on felüli bruttó bér 20%-ával.

4.3.5.1. Közbeszerzések

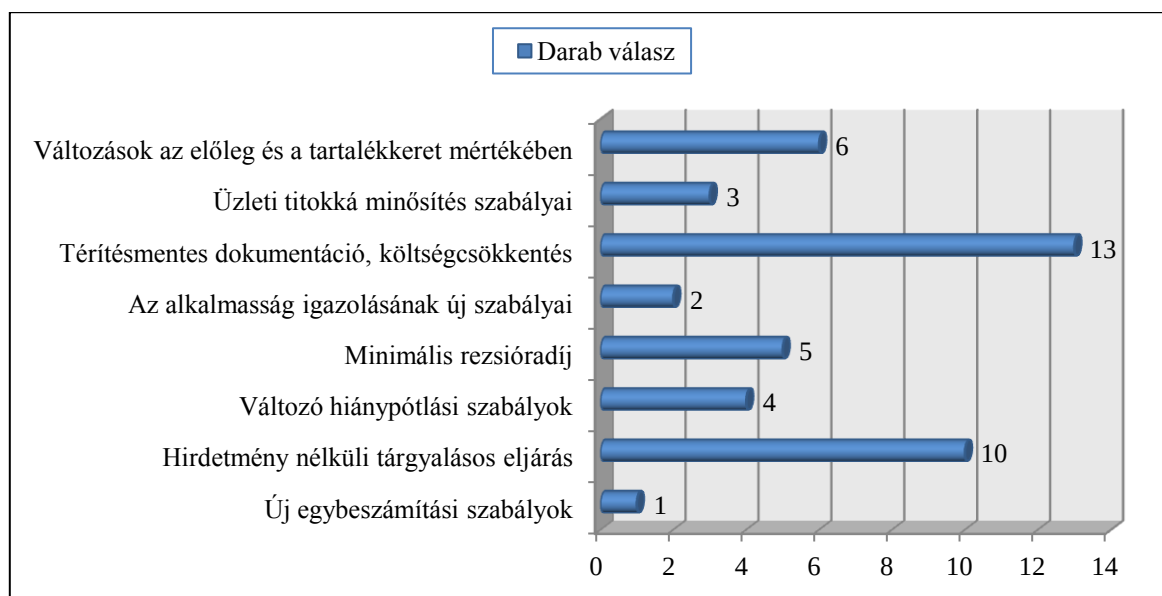
A második kérdéscsoport a **közbeszerzésekkel**, valamint az ahhoz fűződő törvényváltozásokkal foglalkozott. A feldolgozás során kiderült, a vállalkozások 50 %-a aktívan foglalkozik közbeszerzésekkel – az ő beruházásaikat átlagosan 31 %-ban teszik ki közbeszerzések, két ügyvezető válaszolta, hogy bár még soha nem nyertek, továbbra is pályáznak, öten viszont feladták a pályázást a kudarcok okán. Azon cégek közül, akik soha nem foglalkoztak közbeszerzési pályázatokkal, legtöbbször az alacsony foglalkoztatottsági létszám, és kapacitásuk/pénzügyi eszközeik szükségességét adták meg fő indokként.

Arra a kérdésre, hogy „Tapasztalatai szerint 2008-at követően többen fordultak a Közbeszerzési Döntőbizottsághoz?” a válaszadók 74 %-a válaszolt igennel, alátámasztva ezzel a Közbeszerzési Hatóság éves beszámolóiból rendelkezésünkre álló adatokat⁵⁴. A válságot követő évben hirtelen, csaknem 36 %-kal ugrott meg a kérelmek száma, majd 2010-2011 adatai azonosak - ezekben az években 17,4 %-os a növekedés mértéke. 2012-ben azonban jelentősen megemelkedett a jogorvoslati kérelem költsége. Bár a kérdőív ennek kapcsán konkrétan a visszaélészerű jogorvoslati kezdeményezések számának csökkenésére kérdezett rá, a válaszadók több mint fele szerint ez megvalósult. Tény: a kezdeményezések száma 2013-ban, a válság óta először, 31,3 %-kal csökkent. A díjszabás mértékével egyetlen válaszadó értett egyet, míg a legtöbbször, a vállalkozások mintegy 60 %-a túl magasnak ítéli meg, és a fellebbezési jog korlátozásaként tekint a "legalább 200.000 forint, legfeljebb 6.000.000 forint"-ot jelentő összegre. Az összeg ugyanakkor visszaigényelhető, de csak megalapozott kérelem esetén – ezzel a feltétellel is kiegészítve az információt, a fent említett összegekkel csak a válaszadók 15,8 %-a ért egyet.

Az új Közbeszerzési törvény egyik célja az volt, hogy növelje a kis-és középvállalkozások piacra lépési lehetőségét, ennek keretében megteremtették a nyertes dokumentációk térítésmentes átvételének lehetőségét. A felmérésből kiderül (16. ábra), ez a változás kedvez a leginkább a vállalkozásoknak, és kivétel nélkül, minden vállalkozó egyetért bevezetésével.

⁵⁴ Közbeszerzési Hatóság 2012. évi Beszámolója; 12. számú melléklet;
URL: <http://www.parlament.hu/irom39/10294/10294.pdf>

16. ábra: A Közbeszerzési törvény-változások megítélése hasznosságuk szerint⁵⁵

Egy későbbi kérdés az összefüggést is vizsgálja, eszerint a mikrovállalkozások fele és az egyetlen közbeszerzésekkel foglalkozó közép vállalkozás gondolja úgy, hogy az ingyenes dokumentáció-átvétel kis mértékben ugyan, de növeli a piacra lépés esélyeit, a kisvállalkozások 50 %-a viszont már egyértelműen növelő hatást tapasztal. A vállalkozások 21 %-ának véleménye szerint nem tapasztalható összefüggés. A vállalkozások csaknem 74 %-a a közepes és a nagyon erős kapcsolat közé sorolta a dokumentációk korábbi magas ára és a tőkeszegény vállalatok piacra jutási lehetőségének kapcsolatát.

Kiemelkedően fontos változásként gondolnak a cégek a hirdetmény nélküli tárgyalásos eljárásra is. A kérdés-feltevést, miszerint rontja-e a pályázatok szakmai minőségét a meglehetősen lerövidült lebonyolítási időszak, a válaszadók mintegy 58 %-a cáfolta.

Mindössze egyetlen vállalkozó jelölte meg –a Magyar Hivatalos Közbeszerzési Tanácsadó Kft. megítélése szerint legjelentősebb változást jelentő– új egybeszámítási szabályokat.

A kötelező rezsióradíj bevezetéséhez szorosan kapcsolódó kérdésre, mely így hangzott: „Előfordult már Önnek korábban, hogy indokolnia kellett egy beruházás megvalósíthatóságát – egy ajánlattevő fellebbezése miatt?” a válaszadóknak majdnem egyharmada adott

⁵⁵ Azokat a változásokat kellett megjelölni, melyeket a leghasznosabbnak ítélték a vállalkozások.

megerősítő választ. Az építőipar egyik jelentős problémáját, a lánctartozásokat kívánja elsősorban visszaszorítani ez a rendelkezés, azonban a válaszadók 63,2 %-ának véleménye szerint a rezsióradíj nem segít kiszűrni/visszaszorítani az irreálisan alacsony ajánlattételek számát. Egy vállalkozás indokot is megjelölt, idézve: „Igen (segítene), ha lenne, aki ellenőrzi, hogy az alvállalkozóknak kiadott munkák is ezen az áron kerültek-e kiadásra.”

Azzal kapcsolatban, hogy egyetértenek-e a vállalkozások a ténnyel, miszerint a minimális rezsióradíjtól el lehet térni, már nem kaptam ilyen egybehangzó véleményeket, 9 igen és 10 nemleges válasz született.

A hazai közbeszerzési szabályozás szerinti bírálati szempontok: a legalacsonyabb összegű ellenszolgáltatás, vagy az összességében legelőnyösebb ajánlat kiválasztása lehetnek.⁵⁶ A kitöltők közel 90 %-ának tapasztalatai szerint viszont a gyakorlatban akkor is a legalacsonyabb árat közlő ajánlattevő nyer, ha **nem** ez az egyetlen bírálati szempont. Az aránytalanul alacsony árképzés célja a legtöbb vélemény szerint a „kétségbeesés” – azaz: bármilyen áron jusson munkához a vállalkozás. Ezt a véleményt is alátámaszthatja a korábban taglalt tény, miszerint megemelkedett a Közbeszerzési Döntőbizottsághoz fordulók száma. Sok vállalkozás gondolkodik úgy, ha egy megbízást veszteségesen is vállal el, akkor is jobban jár, mintha nem lenne munkája és az alkalmazottak bérét és járulékait termelő tevékenység híján kellene kifizetni.

A feketefoglalkoztatást csak a válaszadók 21 %-a jelölte meg, ennek oka az lehet, hogy magában az árképzésben nem jellemző a feketefoglalkoztatással való kalkuláció.

A rezsióradíjjal kapcsolatos utolsó, összefoglaló kérdés megközelítő képet ad arról is, mennyire értenek egyet a törvényt betartani kényszerülő pályázók a bevezetéssel. Az eredményekből láthatjuk, a válaszadóknak csupán 36,8 %-ának véleménye szerint növeli a költségtervezés hatékonyságát.

⁵⁶ Quality Control Konzorcium Kft: *A bírálati szempontok alkalmazásának gyakorlata az Európai Unióban, különös tekintettel az Európai Bíróság esetjogára és az Európai Bizottság ellenőrzési tapasztalataira.*
URL: http://www.nfu.hu/download/42555/TANULM%C3%81NY_b%C3%ADralati_szempontok.pdf (Letöltés dátuma: 2013.12.28.)

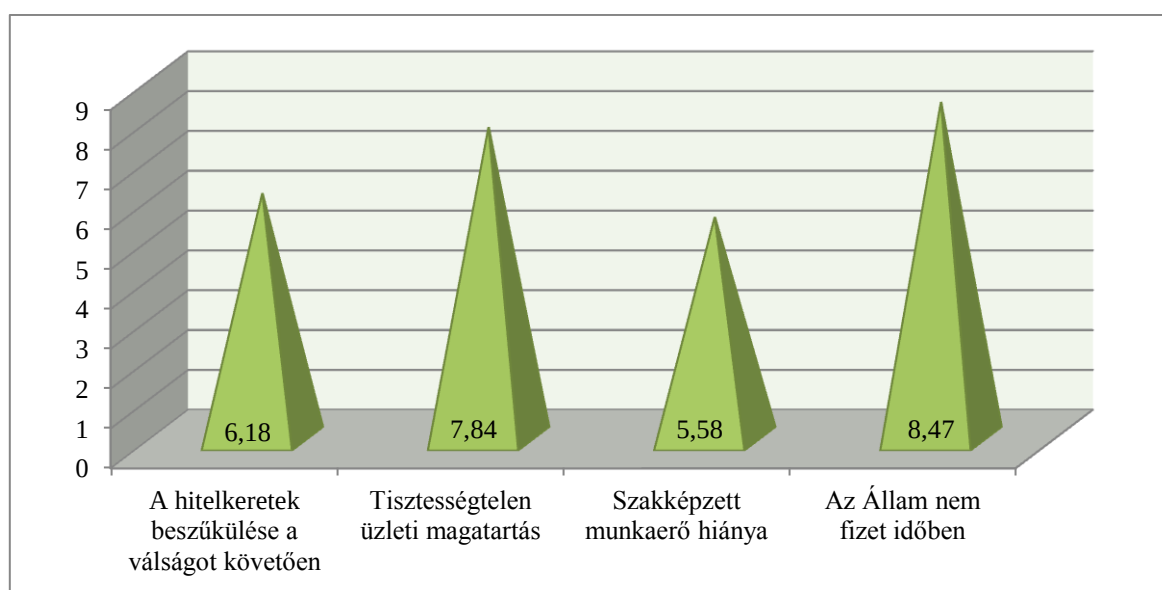
4.3.5.2. Lánctartozások

A harmadik kérdéscsoport foglalkozott a **körbetartozások** komoly problémájával, mellyel saját bevallásuk szerint a vállalkozások 21 %-a egyáltalán nem találkozott. Döntő többségük azonban került már ilyen kiszolgáltatott helyzetbe, a vállalkozások több mint háromnegyedénél fordult elő, hogy nem fizetett nekik a megbízó, és a cégek 47,4 %-a tartozott már alvállalkozónak vagy szállítónak (esetlegesen mindkettőnek).

Megadtam négy fő indokot, melyek véleményem szerint mélyítik a problémát, és megkértem a vállalkozásokat, osztályozzák azokat. Az eredményeket a 17. ábra szemlélteti.

Az állam, valamint az önkormányzatok az egyik legfontosabb, legtöbb pénzben mérhető projekteket elindító megrendelő. Érthető tehát, hogy megbénítja az egész láncot, ha a dominó már ebben a fontos szektorban eldől. Hiszen milliókról, egyes esetekben akár milliárdokról beszélhetünk, és ezen összegek meghitelezésére kevés cégnek van pénzügyi kapacitása. Az állam hosszadalmas fizetés-elmaradása rendkívül kis szórással, átlagosan 8,47 pontot kapott. Mindössze 0,63 ponttal lemaradva, második helyre a tisztességtelen üzleti magatartást sorolhatjuk a felmérés alapján, melyet a hitelkeretek beszűkülése követ. Ebben a kontextusban a szakképzett munkaerő hiányát – mely a soklépcsős alvállalkozói lánc kialakulásához vezethet – jelölték a kitöltők a legkisebb nehézségnek.

17. ábra: A lánctartozások kialakulásához vezető egyes problémák átlagos osztályozása, 1-10-ig terjedő skálán

A vállalkozások mintegy 95 %-a egyetért azzal, hogy a kis-és középvállalkozásnak körbetartozásokból adódó nehézségeit tovább erősítette a ki nem fizetett munkákat terhelő általános forgalmi adó befizetésének kötelezettsége. Csupán 23,7 %-uk vallotta, hogy likviditási pozíciójuk erős, azaz mindig képesek voltak fedezni az ÁFA összegének befizetését – a kiegyenlített számlák után is.

A probléma kiküszöbölésére az Országgyűlés az általános forgalmi adóról szóló törvényt⁵⁷ egy új fejezettel egészítette ki, mellyel megteremtette a lehetőséget a pénzforgalom szerinti ÁFA- elszámolásra történő áttérésre 2013. január 1-jétől. A vizsgált vállalkozások 63,2 %-a nyilatkozott is az áttérésről, a további 14 vállalkozás legfőbb ellenindokként a könyvelési nehézségeket adta meg. Az indokok között szerepel még, hogy a vállalkozás általában fordítottan adózik; a vevők elsősorban készpénzzel fizetnek; és volt olyan válaszoló, aki lekészte a határidőt.

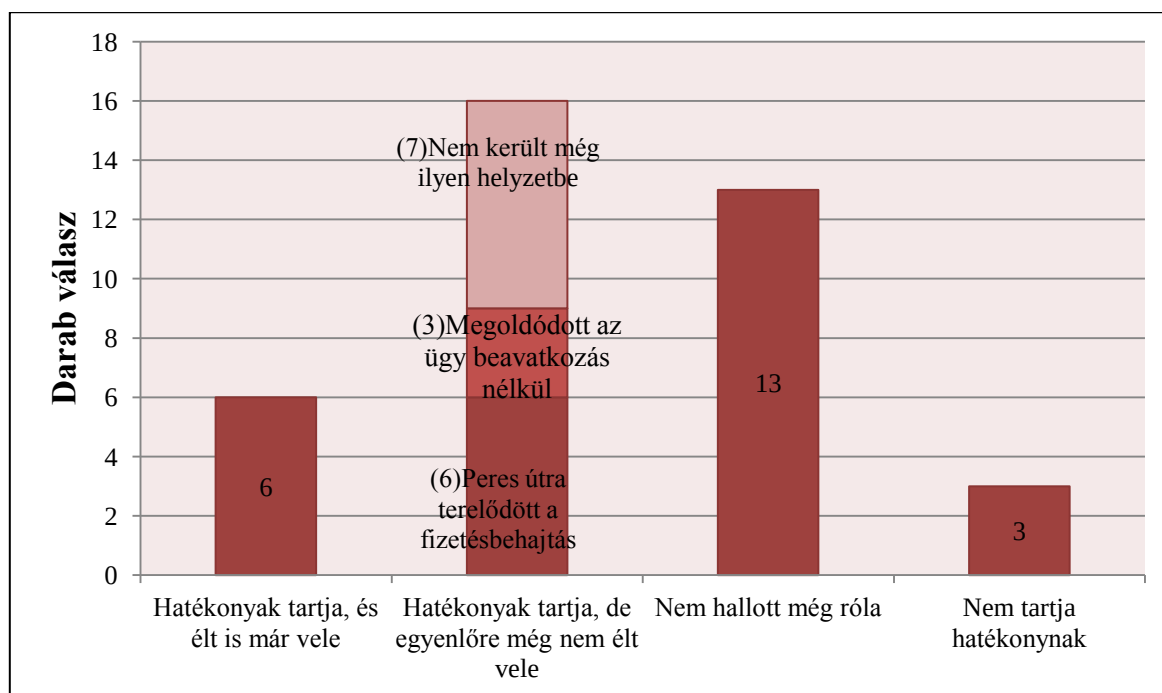
A következő kérdést sajnos 3 vállalkozó félreértette, további 5 vállalkozó pedig egyetlen alpontra sem adott értékelhető választ. Így hangzott: „Ön szerint mekkora az ideális mérete egy fővállalkozó-alvállalkozói láncnak?” Az átlagos eredményből azt láthatjuk, egy közepes beruházás kivitelezésében 5-6 vállalkozó, középnagy-beruházásnál 11-12, továbbá egy kiemelt beruházásnak számító autópálya-építésnél 26-27 közé tehető a fővállalkozói-alvállalkozói lánc ideális mérete.

A *fizetési meghagyásos eljárást* a peres eljárások hosszadalmas jogszolgáltatási idejének elkerülésére vezették be 2010. június 1-ét követően. A lejárt pénzkövetelések ezáltal polgári peres eljárás nélkül is elbírálhatóak. Több mint három éve hatályos a rendelkezés, de ahogy a 18. ábra is mutatja, a kitöltők 34 %-a egyáltalán nem ismeri a törvényt, három vállalkozás pedig nem tartja hatékonynak a rendszert, a következő indok megjelölésével: hosszadalmas és eredménytelen az eljárás, valamint idézem: „Csak akkor működne, ha a számlán lenne pénz”. Utóbbi megnyilvánulás arra utal, sokszor azért lehetetlen a tartozások behajtása, mert a társaság csődöt jelent, mielőtt hivatalosan is kimondanák fizetési kötelezettségét.

⁵⁷ 2007. évi CXXVII. törvény az általános forgalmi adóról.

URL: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0700127.TV (Letöltés dátuma: 2013.10.01.)

18. ábra: A fizetési meghagyásos eljárás népszerűségének vizsgálata

A lánctartozásokat felszámolni kívánó további intézkedések közé tartozik az úgynevezett **Teljesítésigazolási Szakértői Szerv** felállítása 2013. augusztus 12-ével, mivel az építőiparban gyakran előforduló probléma, hogy a megrendelő nem írja alá a teljesítésigazolást, akadályozva ezzel a számla kiállítását. A válaszadók közel 58 %-a találkozott már a jelenséggel, a következő indokokat valószínűsítve:

- Nem állt a megbízó rendelkezésére a fedezet, és így próbálta késleltetni a fizetést a válaszadók 45,5 %-a szerint.
- A kitöltők 22,7 %-ának esetében vitás helyzet alakult ki határidők, minőségi vagy egyéb kérdések ügyében.
- És végül 27,2-uk nyilatkozott úgy, hogy időközben felszámolták a kérdéses céget.

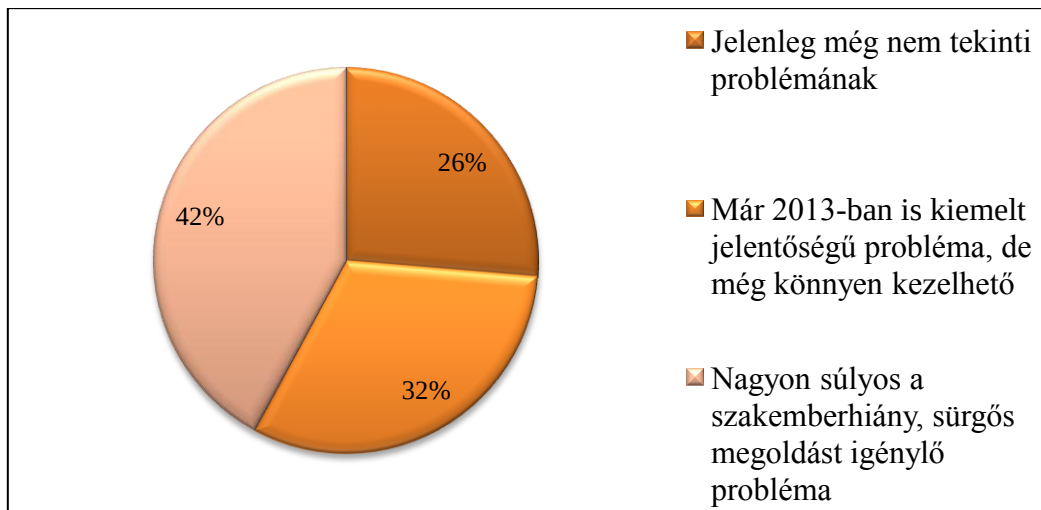
A válaszokból kitűnik, egyértelműen van létjogosultsága a szervezetnek, de azt is láthatjuk, szolgáltatásait nem feltétlenül venné igénybe a vállalkozások több mint fele, a szakértői vélemény magas költségére hivatkozva. A minimum 60.000 forint – maximum 450.000 forint összeg közé eső szakértői díjat a válaszadók 60,5 %-a túl magasnak tartja, abban pedig 100 %-os egyetértés mutatkozik, hogy a szakértői díj áthárítására lehetőséget kellene teremtenie a törvénynek – a tényleges teljesítés érvényre jutása esetében.

A körbetartozások témakörében utolsóként vizsgált program az *elektronikus napló* vagy más néven e-építési napló. Az átláthatóságot szolgálja elsősorban, továbbá a gazdaság kifehéritését és az építési projektek menetének ellenőrizhetőségét szolgálja. Fogadtatása azonban nem aratott széleskörű sikert, a vállalkozások 97,4 %-a egyetért az Építési Vállalkozók Országos Szakszövetsége által kiemelt problémával, a gyakorlati alkalmazással, ezért szerintük az e-építési napló inkább teher, mint segítség a szakma számára. A kitöltők csaknem 16 %-a ettől függetlenül optimista, véleményük szerint az újítás segíti a piac tisztulását a feketefoglalkoztatást és a tökeszegény/tisztességtelen magatartást mutató vállalkozások tekintetében.

4.3.5.3. Szakemberhiány

A negyedik kérdéscsoport a szintén sokat emlegetett problémának, a szakképzett munkaerő hiányának mértékét, súlyát vizsgálta.

19. ábra: A szakképzett munkaerő-hiány problémájának megítélése

A 7. ábrából kiderül, válaszadók közel 74 %-a egyetért azzal, hogy a szakemberhiány súlyos probléma, de összességében még könnyen kezelhető közel 32 %-uk szerint. Azok, akik nem tekintenek problémaként a szakmunkásképző iskolák tanulóinak csökkenő számára, főként generál kivitelezéssel és mérnöki tevékenységgel foglalkoznak.

4.3.5.4. Európai Uniós források

Az ötödik, és egyben utolsó kérdéscsoportban az Európai Uniós forrásokkal kapcsolatban tettem fel két rövid kérdést, melyből kiderült, hogy a vállalkozók 47,4 %-a pályázott már Európai Uniós forrásra, azaz ennyien bizonyosan ismerik a pályázati rendszert. A pályázás könnyítésére, az uniós pénzek felhasználásának javítására azonban a kitöltők 94,7 %-a szerint szükség lenne, egyetlen vállalkozó válaszolt nemmel, további egy pedig elmondása szerint nem tudja megítélni.

4.3.6. Hipotézis-vizsgálat, javaslatok

1. Az állami intézmények felelőssége (szerepe) nőtt a körbetartozások növekedésében a válság óta.

Egyáltalán nem új keletű probléma a láncartozások építőiparra – és természetesen az államra – gyakorolt súlyosan negatív hatása, azonban tipikusan azon szeglete a problémának, mely 2008 óta nagyobb figyelmet kapott növekedése fényében. A körbetartozások kiváltó okai rendkívül komplex egyveleget alkotnak, érthető tehát, a megoldást egy tollvonásnyinál több intézkedésben kell keresni.

Ahogy az elnevezés is rámutat, a láncartozás magja, egyetlen kifizetetlen számla is okozhat vállalkozásokat megbénító hullámot. Amikor „X” vállalkozó nem teljesíti alapanyagköltségekből/munkadíjból álló fizetési kötelezettségét „Y” alvállalkozó irányában, „Y” nem feltétlenül rendelkezik a sorban következő „Z” vállalkozó kifizetését fedező tőkével.

Szorosan összefügg ezzel a hipotézisemmel az a feltevés, miszerint **a közbeszerzések csökkenése (2008 óta) elősegítette a körbetartozások növekedését.** Állításomat a következőkre alapozom: Jellemző, hogy a mikro-és kisvállalkozások nem rendelkeznek a profiljuknak megfelelő nagyobb beruházás kivitelezéséhez szükséges gépparkkal. A kérdőívből is alátámasztja, 31 mikro-és kisvállalkozásból összesen 10-en nyilatkoztak az állítás ellenkezőjéről. Továbbá egyre kevesebb a megfelelően képzett szakmunkás bizonyos részterületeken, ezért az alvállalkozók bevonása egyre nagyobb méreteket ölt, és a

megkérdezettek szerint közepes beruházásnál ideális 5-6 mérettől eljuthatunk akár a 20 vállalkozós láncig is.

A válság óta nagyobb a harc egy-egy projekt elnyeréséért, ahogy a korábbiakban igazolta a felmérés és a statisztikai adatok is, egyre többen fordulnak a Közbeszerzési Döntőbizottsághoz. Ebből arra lehet következtetni, hogy egyre gyakoribbak a túlkapások, azaz hogy a végletekig „lenyomják” az árakat, áron alul vállalnak el munkát, így ha fizetési nehézség akad, az utolsók, akiket kifizetnek: az alvállalkozók.

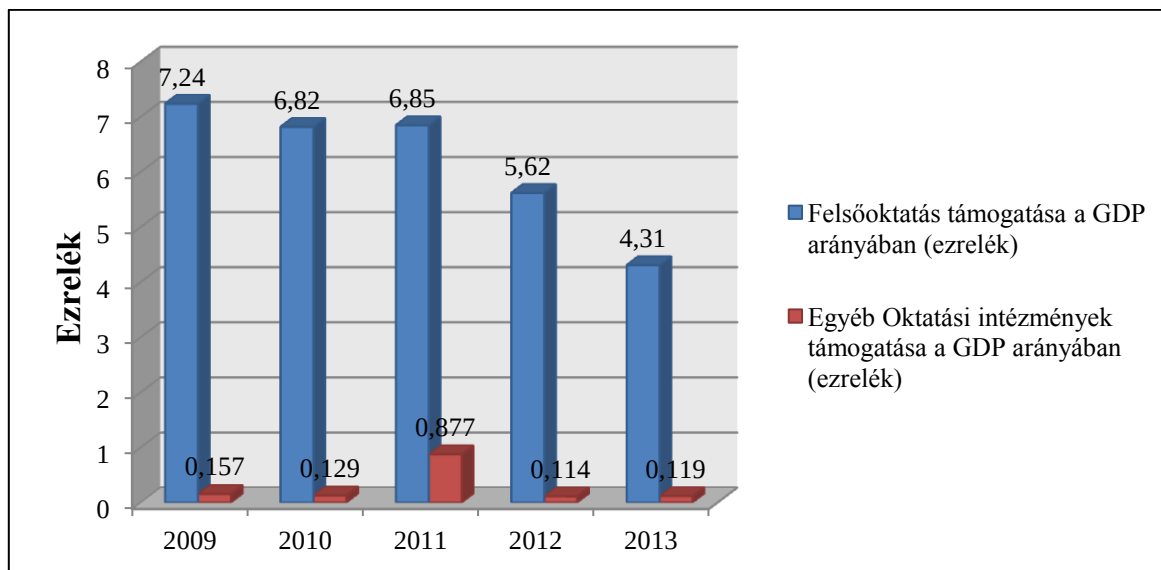
Az állami intézmények kiemelkedő szerepét a vállalkozások is alátámasztották véleményükkel, láthattuk az eredményekből, hogy a lánctartozások kialakulásához vezető egyes problémák osztályozásánál az állam hosszadalmas tartozás-kiegyenlítése 10-es skálán átlagosan 8,47 pontot kapott.

A megoldás az állam kezében van: továbbra is törekedni kell a közpénzek elköltéséhez kapcsolódó pályázatok még hatékonyabbá, átláthatóbbá tételére, és a korrupció lehető leghathatósabb visszaszorítására.

2. Az építőipar növekvő pályájának fenntartásában 2013-t követően kiemelkedően fontos szerepe van a szakember-utánpótlásnak.

A szakmunkás-képzés hanyatlását alapvetően a fizikai munka megbecsülésének csökkenésében látom – mind társadalmi, mind anyagi tekintetben. Sokan tekintik ezt a jelenséget a felsőoktatás ezredfordulót követő „túlzott támogatásának” hozadékaként, valamint a gimnáziumok dominanciája is káros a szakmunkás-képző iskolák érdekeit tekintve. Láthattuk is, az utóbbi években politikai célkeresztbe került a felsőoktatás intézménye több aspektusból is – csökkentek a keretszámok, továbbá a GDP-arányos támogatások mértéke is (lásd: 20. ábra).

20. ábra: A felsőoktatás, valamint az egyéb oktatási intézmények támogatása a GDP arányában⁵⁸

A szakképző középiskolák másik fő problémája, hogy a piaci tapasztalatok szerint nem – vagy csak lassan - alkalmazkodnak a térségi-regionális igényekhez. Az állami támogatások alacsony mértéke révén megfigyelhető az a jelenség, hogy a képzési kínálatból az esetleges igény ellenére is kihagyják a drága, gyakorlati képzést megkívánó, magas anyagköltséggel járó szakmákat.⁵⁹

A kérdőív eredményeinek alapján a hipotézis részben beigazolódott. Ahogy a 19. ábra is mutatja, a megkérdezetteknek csak a 26,3 %-a nem tekinti problémának a szakképzett munkaerő számának a csökkenését. A kitöltő vállalkozások közül 10-ből legalább 7-en nyilatkoztak úgy, hogy hajlandóak lennének szerepet vállalni a szakemberek kinevelésében, ha létezne egy jól kidolgozott program-kezdemenyezés.

⁵⁸ A GDP adatok forrása a Központi Statisztikai Hivatal Tájékoztatói adatbázisa.
A felsőoktatás és egyéb oktatási intézményekre vonatkozó támogatások mértékének forrásai:
 2008. évi CII. törvény, XX. fejezet
 2009. évi CXXX. törvény, XX. fejezet
 2010. évi CLXIX. törvény, XX. fejezet
 2011. évi CLXXXVIII. törvény, XX. fejezet, valamint a
 2012. évi CCIV. törvény, XX. fejezetei.

⁵⁹ Például fodrász, asztalos, szakács, az építőipari képzések pedig az egyedi és drága műszerek miatt drágák.

A kérdőívből következtethetünk arra is, hogy minél kisebb a vállalkozás, annál nagyobb arányban tekintik súlyos problémának a szakemberhiányt. Az erre vonatkozó adatokat az 1. táblázat mutatja be. Ennek a valószínűsíthető oka, hogy a kis- és középvállalkozásokat általában nem szakmunkás végzettségűek vezetik. Az adatokból arra következtethetünk, hogy minél messzebb van a döntéshozás szintje a kivitelezés szintjétől, annál kisebb problémának ítélik meg a szakmunkás-erő hiányát.

1. táblázat: A szakképzett munkaerő-hiány problémájának megítélése a vállalkozások mérete szerint

	Vállalkozás típusa		
	Mikro-vállalkozás	Kis-vállalkozás	Közép-vállalkozás
Jelenleg még nem tekintem problémának	6	4	0
Már 2013-ban is kiemelt jelentőségű probléma, de még könnyen kezelhető	6	4	2
Nagyon súlyos a szakemberhiány, sürgős megoldást igényelő probléma	10	5	1

További megoldás lehetne még egy valóban ösztönző jellegű ösztöndíjrendszer kidolgozása, amely nem feltétlenül csak anyagi jellegű, hanem presztízsből is mérhető elismerést nyújtana a tanulók számára.

Figyelemre méltó az a Nyugat-Európában egyre nagyobb térre nyúló „Girls Go Tech” nevet kapó kezdeményezés, mely arra irányul, hogy ledöntse a sztereotípiákat, és minél több lányt vonjanak be a műszaki és kétféle képzésekbe is.

Fontos lenne egy olyan statisztikai rendszer kidolgozása is, amely segítené a regionális összeegyeztetést. Emellett propagálni és mindenekelőtt megfelelő mértékben támogatni kell az átképzéseket (is), elsősorban az építőipari hiányszakmák területén.

3. A feketefoglalkoztatás mértéke csökkenthető lenne az építőiparban a foglalkoztatás járulékterheinek csökkentésével.

Mondhatjuk, hogy kissé elcsépett, de véleményem szerint a járulékcsökkenés lehet a legális foglalkoztatás erősítésének leghatékonyabb eszköze. Az egyik legjellemzőbb feketemunkás munkakör a sokszor teljesen képzetlen segédmunkásé. Az építkezéseken/felújításokon, továbbá köztudottan az útépitéseknél rengeteg képzetlen munkaerőt alkalmaznak a vállalkozások. Nagyon nehéz csökkenteni, pontosan abból az okból kifolyólag, hogy mindkét fél – a munkáltató és a munkavállaló is – rövidtávon legalábbis, érdekelt benne. Az államnak viszont az lenne az érdeke, hogy minél nagyobb arányban képezze át a segédmunkásokat, esetlegesen csökkentve ezzel a hiányszakmákat is.

A 15. ábra szemléltette, miszerint a megkérdezett vállalkozások a foglalkoztatáshoz kötődő magas adó-és járulékterheket tekintették az építőipar legjelentősebb problémájának.

Megoldás lehetne, hogy az ellenőrzéseket rendszeresen, ne csak akciószerűen ejtsék meg az illetékes hatóságok. Emellett nagyon fontos feladat lenne a terület tekintélyének növelése is, leginkább a munkabérek emelésével, hiszen az építőipari átlagbér alig éri el az országos átlag 70 %-át. Ez rövidtávon árfelhajtó is lehet, hosszabb távon azonban javíthatja a minőséget, a stabil gárda kialakítását és a legális foglalkoztatást.

Összegzésként azt mondhatom, a vélemények alátámasztották az építőiparban fellelhető problémák súlyát. A legtöbb kormányzati intézkedést pozitívan, vagy semleges véleménnyel fogadták a megkérdezett vállalkozások vezetői, és csak kevés törvény váltott ki elutasító fogadtatást.

Hosszú folyamat lesz az építőipar rendellenességeinek legyőzése, de véleményem szerint jó irányba haladunk. Ami a válság építőiparra gyakorolt hatását illeti, ma, 2014-ben még egyértelműen érezhető, de a kilátások pozitív képet mutatnak, éppen most kezd fellendülni az ágazat teljesítménye.

5. Összefoglalás

Dolgozatomban a 2007-ben kirobbant gazdasági világválság kiváltó okait és hatásait igyekeztem feltárni, különös tekintettel Magyarországra és azon belül is az építőipari szektorra. Mára már 5 évnél is több eltelt a recesszióról szóló első hírek óta, mely olyan komplex megrázkódtatást jelentett a világ számára, hogy a gazdasági híreket lapozgatva még 2014-ben is nap mint nap olvashatunk hatásairól.

A pénzügyi-és gazdasági válság morális okai mellett nem lehet átsiklani. Ahogy Mihail Solohov írta Csendes Don című regényében: „Minél gazdagabb ember, annál kapzsibb.” Nem feltétlenül csak az a probléma, hogy instabil a globális gazdasági rendszer. Nehéz, sőt nem is lenne helyénvaló egyetlen szektort megnevezni felelősként, legyen az a kínálati oldalon elhelyezkedő bankszektor, esetleg a keresletet tápláló hitelfelvevő vállalatok és háztartások tekintélyes méretű csoportja, vagy a szabályozásért és a rendszer biztosításáért felelős kormányzatokat. Habár a felelősség terhét közösen cipelik a csoportok, valamelyest mégiscsak kiemelkednek a sorból a hitelintézetek. A pénzügyi rendszer stabilitása nem csupán társadalmi érdek, éppoly fontos szempont ez a bankoknak és más pénzügyi intézeteknek is.

A stabilitás megrendülése az Egyesült Államok, korunk egyik legbefolyásosabb gazdaságának ingatlanpiacán kezdődött. A figyelmeztetések ellenére az ingatlanpiaci lufi egyre csak telítődött, és ami talán a válság legnagyobb probléma volt, közben elveszett a bizalom. Hogyan jutottunk el odáig?

Igyekeztem feltárni az egész képet, megnézni az évtizedekkel korábbi döntéseket is, amelyek a pénzügyi rendszer deregulációjáról szóltak. Úgy tűnik, a világ szépen-lassan megfeledkezett az 1929-33-as nagy gazdasági világválság tanulságairól. Arról, hogy a pénzügyi rendszert, a bankrendszert szabályozni kell, megfelelően szűk keretek közé szorítani, mert ha a kormányzat nem így tesz, megesik, hogy azok „Túl nagygyá válnak, hogy elbukjanak”. A második fejezet keretében fényt derítettem tehát a válság történelmi előzményeire. Arra jutottam, hogy a legfontosabb közvetett előzménynek a Glass-Steagall törvény eltörlését tekinthetjük, mely megalapozta az úgynevezett pénzügyi holding társaságok megalakulását, és az átláthatatlanul összefonódó bankközi kapcsolatok kialakulását. Az események a liberalizáció térnyerésével párhuzamosan, a 21. század első éveiben gyorsultak fel a távközlési piacon tapasztalt válsaggal. Mindemellett a világgazdaság-és kereskedelem

fejlődése rendkívül kedvezően alakult. Az amerikai jegybank ezen eseményekre, válaszként egyrészt az alacsony inflációs környezetre, valamint a dotcom-válságot követő recesszióra gazdaságélénkítés céljából, az irányadó kamatláb leszállításával reagált. Ez a döntés erős táptalajt biztosított a lakásépítések növekvő tendenciájának, és a külföldi működőtőke befektetések piacának fellendüléséhez. A bizalom ekkor még nagyon szilárd talajon állt - az Egyesült Államok fogyasztását, túlköltekezési hajlamát Kína, Japán, Korea és más feltörekvő országok finanszírozták. A probléma akkor kezdett elmélyülni, amikor a bankok elkezdtek agresszívan hitelezni, és bevonni a „rossz” adósokat is, mellyel az egyik legfontosabb alapelvüket, a kockázatkezelést szorították háttérbe. Az erkölcsi kockázat pedig ott nőtt hatalmasra, ahol beléptek a hitelminősítő intézetek a körbe. A média ugyan ritkábban hangsúlyozta az ő felelősségüket, de rendkívül fontos szerepet töltöttek be ők is, azzal, hogy biztonságosnak minősítették azokat az értékpapírokat is, amelyek fedezete – a másodrendű adósok jelzálog-hitele – minden volt, csak nem biztonságos. Nyilván ezt a legtöbb piaci szereplő nem tudta, részben azért, mert bíztak a minősítésben, részben mert az említett kockázatot a bankok nagyon ügyesen szétterítették a piacon, új termékek népes sorát vezetve be. Felelősségre vonható a biztosítási piac is, amelyek a jelzálogra épülő kötvényeket megfelelő körültekintés nélkül, szinte kizárólag a profitot szem előtt tartva biztosították.

A makroökonómiából azonban tudjuk, hosszú távú növekedés csak technológiai fejlesztéssel tartható fenn, ezúttal tehát, 2006-tól látványosan csökkenteni kezdte a kamatlábat a FED. A kedvező hitelek kifutották magukat, az ingatlanok kereslete és valódi értéke csökkenni kezdett, és egyre népesebb lett a késedelmes fizetések tábora. Az ingatlanbuborék 2007-es kipukkanása, ezzel párhuzamosan az értékpapírok tényleges fedezetének romlásából adódó veszteségek elkerülését célzó pánikszerű eladói hullám vezetett számos amerikai, majd európai bank összeomlásához.

Korunk globalizált világában gyakorlatilag elkerülhetetlen volt a recesszió világméretűvé duzzadása. Ahogy az Egyesült Államokban, úgy Európában is váratlan mértékű makrogazdasági következményeket vont maga után. A beruházások és az ipari termelés mértéke példátlan mértékben esett vissza. A beszűkülő jövedelmek okozta csökkenő fogyasztás és a munkanélküliség kéz a kézben jártak egymással, egyik tényező a másikat erősítve. A meredeken emelkedő infláció szintén beszűkítette a fogyasztók vásárlóerejét.

Magyarország nem kevésbé szenvedte meg a pénzügyi vihart, sebezhetőségét még inkább fokozta a begyűrűzéskor meglehetősen kedvezőtlenül alakuló makrogazdasági környezet. Így például a magas államháztartási hiány, és bruttó államadósság, valamint a devizaeladósodottság hazánkban is kiemelkedően magas mértéke. A válság elmélyülésénél utóbbi kiemelt jelentőségű problémát jelentett, hiszen a forint leértékelődése okán nagymértékben megnöttek a devizahitelek terhei. A válság kirobbanása kapcsán három főbb transzmissziós mechanizmust figyelhettünk meg, egyrészt begyűrűzött az állampapír hozamok emelkedésének, valamint az exportpiacokon elszenvedett veszteségek okán, továbbá az egyre növekvő kiáramló tőkén keresztül. Hazánk máig küzd azon gyengeségek legyőzésén, de azt láthatjuk, fél évtizeddel a krízis után, azóta először, 2013-ban sikerült eleget tenni az Európai Unió államháztartásra vonatkozó hiánycéljának. A folyó fizetési mérleg is többletbe fordult, ami arra enged következtetni, hogy egyre kevésbé függünk a külföldi kölcsöntőktől. 2011-től kezdődően már leginkább a devizahitelekből adódó nehézségekre, és a problémák felszámolását szolgáló intézkedések bevezetésére fordult a figyelem. A nehéz helyzet ellenére a kormányok helyt álltak, és a nemzetközi intézmények együttes segítségével a válságkezelés sikeres volt.

Az építőipari ágazat hangsúlyos figyelmet igényelt hazánkban, hiszen ebben a szektorban rendkívül korán és nagymértékben esett vissza a teljesítmény. A legtöbb probléma nem a krízis kapcsán bukkant fel először, viszont a válság felerősítette azokat, és a problémák is felerősítették a szektorban tapasztalható recesszió mértékét. 2008 óta rengeteg új törvény lépett hatályba ezen a területen, és a kérdőíves felmérésből kiderült, a legtöbb intézkedést helytállónak és szükségszerűnek ítélték a vállalkozások vezetői.

Az építési Közbeszerzési beruházásokkal kapcsolatban vizsgáltam a megemelkedett jogorvoslati kérelemmel való megelégedettséget, és ennek kapcsolatát a Közbeszerzési Döntőbizottsághoz fordulók arányával. Bár a díj meglehetősen magas, mégis úgy tűnik, szükséges lépés volt a díjemelés, hiszen kiderült, rengeteg visszaélésszerű kérelmet nyújtottak be 2008-at követően, mely egyrészt kitolja a teljesítési időket, másrészt feleslegesen sok terhet rótt a Döntőbizottság tagjaira. Az új Közbeszerzési Törvény rendelkezései alapvetően egyszerűsíteni és rövidíteni kívánta a pályázás folyamatát, például bevezették a hirdetmény nélküli tárgyalásos eljárás lehetőségét, a térítésmentes dokumentáció-átvételt, amely nagyon hasznos költség-csökkentő lépésnek bizonyult, és emelték az előleg mértékét is. A kötelező

rezsióradíj igencsak megosztotta a vállalkozókat, valószínűleg azért, mert nem bíznak abban, hogy segít visszaszorítani a lánc tartozás problémáját, hiszen az ajánlati dokumentáció önmagában nem garantálja, hogy az alvállalkozók is a pályázatban megjelölt áron fognak dolgozni. Persze ettől még nem feltétlenül hatástalan a szigorítás, de egyetértek azzal, hogy az aránytalanul alacsony árak kiszűrésére, tehát a vállalkozások pénzügyi ellenőrzésére a pályázat elnyerése után is szükség van.

A körbetartozás nagyon súlyos és az építőiparra különösen jellemző probléma, melyre nagyon nehéz komplex és valóban hatásos szabályozásokat bevezetni. A pénzforgalmi szemléletű ÁFA-elszámolás – annak ellenére, hogy sok vállalkozás könyvelője szerint bonyolult – alapvetően szükségszerű lépésnek bizonyult, ahogy sok cégvezető, én is egyetértek engedélyezésével, ugyanis nem feltétlenül erős minden cégnek a likviditási pozíciója. Törvényhozóink egyszerűsíteni kívánták a fizetés-behajtást a népszerűnek mondható fizetési meghagyásos eljárás intézményének-, és az egyértelmű létjogosultsággal bíró Teljesítésigazolási Szakértői Szerv intézményének felállításával. Az egyik legjelentősebb problémára mostanáig nem sikerült megoldást találni, nevezetesen: hogyan lehetne megelőzni a szándékos cégbedőléseket, melyek a tartozás-kiegyenlítések elkerülését szolgálják. A legkevésbé az elektronikus napló bevezetésének örültek a megkérdezett vállalkozások, ennek az lehet az oka, hogy a megkérdezéskor még kiforratlan volt a rendelkezés, főként a technikai támogatottsága, illetve a megfelelő felvilágosítást biztosító tájékoztatás hiánya.

Hipotézisem – melyek a fent is említett súlyos területeket boncolgattak, a lánc tartozásokat, a szakember-hiányt és a feketefoglalkoztatást – a kérdőív és a statisztikai adatok tükrében részben, illetve teljes mértékben beigazolódtak, melyekkel kapcsolatban megfogalmaztam néhány megoldási javaslatot is. Véleményem szerint mindhárom felmerülő problémára tulajdonképpen az állami intézmények kezében van a megoldás.

A pénzügyi rendszer stabilitása nem csupán társadalmi érdek, éppoly fontos szempont ez a bankoknak és más pénzügyi intézeteknek is. Igaz, hogy a piaci működés egyik alapelve a kockázatvállalás, mégis, ahogy az elmúlt hét év eseményei is bizonyítják, meghatározóbb állami beavatkozásra van szükség a pénzügyi területen.

6. Bibliográfia

Könyvek:

1. Almási Miklós (2009): *Hová tűnt az a rengeteg pénz? – Válságkönyv*. Budapest, Athenaeum.
2. Zakaria, Fareed (2009): *A posztamerikai világ*. (The Post-American World) Budapest, Gondolat.
3. Gál Zoltán (2010): *Pénzügyi piacok a globális térben*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
4. Mankiw, N. Gregory (2005): *Makroökönómia*. Budapest, Osiris Kiadó.

Folyóiratcikkek:

1. Matthew, Sherman (2009): *A Short History of Financial Deregulation in the United States*. Center for Economic and Policy Research.
URL: <http://www.cepr.net/documents/publications/dereg-timeline-2009-07.pdf>
Letöltés időpontja: 2013. október 24.
2. Király Júlia-Nagy Márton-Szabó E. Viktor ((2008): *Egy különleges eseménysorozat elemzése – a másodrendű jelzáloghitel-piaci válság és (hazai) következményei*.
Közgazdasági Szemle, LV. évf., 2008. július-augusztus (573-621. o.)
Tarafás Imre (2012): *A bankok és környezetük*. Hitelintézeti Szemle, 2012.
Tizenegyedik évfolyam 6. szám (509-511. o.)
3. Dr. Veress József (2013): *A gazdasági és pénzügyi világválság gazdaságpolitikai következményei*. Statisztikai Szemle, 91. évfolyam 4. szám. (361-363. o.)

Internetes források:

1. 2007. évi CXXVII. törvény az általános forgalmi adóról.
URL: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0700127.TV (Letöltés dátuma: 2013.10.01.)
2. Agrár-Vállalkozási Hitelgarancia Alapítvány: *A válság Magyarországon – makrogazdasági összefüggések*.
URL: <http://www.avhga.hu/portal/documents/10156/0176ed0f-e77f-4ee6-8c80-b0caacc2fe2f/name/avalsagmagyarorszagon.pdf>
(Letöltés dátuma: 2014.03.02.)

3. Államadósság Kezelő Központ Zrt.: *Főbb makrogazdasági mutatók*.
URL: <http://www.akk.hu/object.6066a3b1-4c6d-4b97-84c5-cd883126b2ec.ivy>
4. Barron's Banking Dictionary: *Depository Institutions Deregulation and Monetary Control Act*; URL: <http://www.answers.com/topic/depository-institutions-deregulation-and-monetary-control-act> (Letöltés dátuma: 2013.10.27.)
5. Bill McBride: *House Prices: Real vs. Nominal*; URL: <http://www.calculatedriskblog.com/2007/11/house-prices-real-vs-nominal.html>; (Letöltés dátuma: 2013.11.06.)
6. Bitter Brunó - Ardai Péter (Next Wave Europe): *Lufi 2.0 - A közösségi média szárnyalása és bukása*. URL: http://nextwave.hu/next_wave_europe_-_lufi_2.0.pdf (Letöltés dátuma: 2013.11.02.)
7. *Board of Governors of the Federal Reserve System*.
URL: http://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/openmarket_archive.htm
8. Chinability: *China's foreign exchange reserves (US\$ billion), 1977-2011*. URL: <http://www.chinability.com/Reserves.htm> (Letöltés dátuma: 2013.11.14.)
9. Dow Jones Industrial Average (DJIA)
URL: <http://research.stlouisfed.org/fred2/series/DJIA/downloaddata?cid=32255>.
(Letöltés dátuma: 2014.02.02.) Az oldal által idézett forrás: S&P Dow Jones Indices LLC.
10. EUR-Lex: *Olajár-emelkedés*.
URL: <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lang=hu&ihmlang=hu&lng1=hu,hu&lng2=bg,cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,lt,lv,mt,nl,pl,pt,ro,sk,sl,sv,&val=500739:cs>.
(Letöltés dátuma: 2014.02.24.)
11. Európai Központi Bank (2006): *2006. évi EKB Konvergenciajelentés – Bevezetés és vezetői összefoglaló*.
URL: <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/conrep/cr200612hu.pdf>
(Letöltés dátuma: 2014.03.05.)
12. Eurostat: *Real GDP growth rate – volume*
URL: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tec00115>
(Letöltés dátuma: 2014.02.17.)
13. Eurostat: *Unemployment rate by sex and age groups - annual average, %*,
URL: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=une_rt_a&lang=en
(Letöltés dátuma: 2014.02.10.)

14. Federal Deposit Insurance Corporation: *Failed Bank List*:
<http://www.fdic.gov/bank/individual/failed/banklist.html>
(Letöltés dátuma: 2013.12.04.)
15. Federal Housing Finance Agency/Downloadable Data/House Price Indexes.
URL: <http://www.fhfa.gov/Default.aspx?Page=87>.
(Letöltés dátuma: 2013.11.12.)
16. Federal Reserve Bank of New York: *Historical Changes of the Target Federal Funds and Discount Rates 1971 to present*,
URL: <http://www.newyorkfed.org/markets/statistics/dlyrates/fedrate.html>
(Letöltés dátuma: 2013.11.12.)
17. Frank Newport: *American Dream of Owning Home Lives On, Even for Young*
URL: <http://www.gallup.com/poll/161975/american-dream-owning-home-lives-even-young.aspx>.
(Letöltés dátuma: 2013.11.15.)
18. The Free Dictionary: *Financial Services Modernization Act of 1999*; URL:
<http://financial-dictionary.thefreedictionary.com/Gramm-Leach-Bliley+Act>
19. *FTSE 100 Index*:
<http://uk.finance.yahoo.com/q/hp?s=%5EFTSE&b=2&a=07&c=2007&e=9&d=11&f=2008&g=w>
Euro Stoxx 50 Index:
http://www.stoxx.com/indices/index_information.html?symbol=sx5e
Dow Jones Industrial Average Index:
<http://research.stlouisfed.org/fred2/series/DJIA/downloaddata?cid=32255>. (Letöltés dátuma: 2014.02.02.) Az oldal által idézett forrás: S&P Dow Jones Indices LLC.
NASDAQ Index: <http://www.nasdaq.com/symbol/ixic/interactive-chart>
20. *Garn–St. Germain Depository Institutions Act*
URL:http://en.wikipedia.org/wiki/Garn%E2%80%93St._Germain_Depository_Institutions_Act / (Letöltés dátuma: 2013.10.27.)
21. Historical components of the Dow Jones Industrial Average:
http://en.wikipedia.org/wiki/Historical_components_of_the_Dow_Jones_Industrial_Average (Letöltés dátuma: 2014.02.02.)
22. HVG Gazdaság: *Erős visszaesés az Egyesült Államok ipari termelésében*; Megjelent: 2008. október 16.
URL: http://hvg.hu/gazdasag/20081016_usa_ipari_termeles_visszaeses.
(Letöltés dátuma: 2014.02.22.)

23. Index – Gazdaság: *Már nem a támogatott lakáshitel a legjobb.*
URL: <http://index.hu/gazdasag/magyar/devihit04030/>
(Letöltés dátuma: 2014.03.01.)
24. Közbiztosítási Hatóság 2012. évi Beszámolója; 12. számú melléklet;
URL: <http://www.parlament.hu/irom39/10294/10294.pdf>
25. Központi Statisztikai Hivatal: *A munkanélküliek száma legmagasabb iskolai végzettségük szerint, nemenként (1992–)*
URL: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_qlf011a.html.
(Letöltés dátuma: 2014.02.25.)
26. Központi Statisztikai Hivatal: *Az építőipari termelés értéke építmény-alcsoportonként, 2008-2009-es adataival számolva.*
URL: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_oe003b.html (Letöltés dátuma: 2013.12.08.)
27. Központi Statisztikai Hivatal: Tájékoztató adatbázis. *Építőipari termelés volumenindexe.* URL: www.ksh.hu
(Letöltés dátuma: 2013.12.07.)
28. Központi Statisztikai Hivatal: STADAT: *Lakás- és üdülőépítés (1860–).*
URL: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_zrs001.html
29. The Law Dictionary. URL: <http://thelawdictionary.org/glass-steagall-act/> (Letöltés dátuma: 2013.10.24.)
30. Matthew Ruben (2009): *Forgive Us Our Trespasses? The Rise of Consumer Debt in Modern America*; ProQuest Discovery Guides
URL: <http://www.csa.com/discoveryguides/debt/review.pdf>;
(Letöltés dátuma: 2013.10.29.)
31. NASDAQ interaktív diagramok:
URL: <http://www.nasdaq.com/symbol/ixic/interactive-chart>.
(Letöltés dátuma: 2013.11.03.)
32. Patrick Bajari - Patrick Bajari - Minjung Park: *An Empirical Model of Subprime Mortgage Default from 2000 to 2007*; January 26, 2010;
<http://www.econ.umn.edu/~bajari/research/subprime.pdf>
Eredeti forrás: Moody's Economy.com
(Letöltés dátuma: 2013.11.04.)

33. Quality Control Konzorcium Kft: *A bírálati szempontok alkalmazásának gyakorlata az Európai Unióban, különös tekintettel az Európai Bíróság esetjogára és az Európai Bizottság ellenőrzési tapasztalataira.*
URL: http://www.nfu.hu/download/42555/TANULM%C3%81NY_b%C3%ADralati_szempontok.pdf
(Letöltés dátuma: 2013.12.28.)
34. Social Development Institute: *A válság és a megszorító intézkedések társadalmi hatása Közép-Kelet-európában.*
URL: <http://www.socialdevelopmentinstitute.eu/>
(Letöltés dátuma: 2014.02.10.)
35. Tim McMahon: *Historical Inflation Rate* ;
URL: http://inflationdata.com/Inflation/Inflation_Rate/HistoricalInflation.aspx
(Letöltés dátuma: 2014.02.03.)
36. *Too big to fail* c. amerikai filmdráma (2011).
37. Trading Economics: *Euro Area Interest Rate*:
URL: <http://www.tradingeconomics.com/euro-area/interest-rate>
(Letöltés dátuma: 2014.02.13.)
38. U.S. Bureau of Labor Statistics: *Labor Force Statistics from the Current Population Survey*;
URL: <http://data.bls.gov/pdq/SurveyOutputServlet>
(Letöltés dátuma: 2013.11.04.)
39. The Wall Street Journal (2008): *U.S. to Take Over AIG in \$85 Billion Bailout; Central Banks Inject Cash as Credit Dries Up*, by Matthew Karnitschnig, Deborah Solomon, Liam Plevin and Jon E. Hilsenrath;
<http://online.wsj.com/news/articles/SB122156561931242905> (Letöltés dátuma: 2013.12.02.)
40. Wikipedia: *Subprime mortgage crisis / mortgage market*:
http://en.wikipedia.org/wiki/Subprime_mortgage_crisis#cite_note-31
(Letöltés dátuma: 2013.12.01.)
41. Wikipedia: *Washington Consensus*;
URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Washington_Consensus;
(Letöltés dátuma: 2014.02.22.)
42. The World Bank; *Exports of goods and services (% of GDP)*
URL: <http://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS?page=1>
(Letöltés dátuma: 2014.02.20.)

7. Függelék

7.1. Kérdőív

Kérdőív

Az építőipar helyzetéről és a legfontosabb problémáinak megoldását célzó - 2008 óta érvénybe lépett- Törvény-módosítások megítéléséről, hatékonyságáról.

A válaszadás önkéntes és névtelen!

Tisztelt *Válaszadó!*

Dolgozatom témájaként a 2007-2008-ban kezdődő recesszió kiváltó okainak, kezelési módjainak elemzését választottam, melyben külön fejezetet szánok a gazdasági válság építőiparra gyakorolt hatásának vizsgálatára.

Kérdőívemben arra keresem a választ, hogy a válság óta hatályba lépett építési törvény-változások hatékony segítséget nyújtottak-e a válságból való kilábaláshoz és fellendüléshez, tehát elérték-e a hozzájuk fűzött reményeket a cégvezetők megítélésének tükrében.

Szeretném előre is megköszönni, hogy a következő kérdőív kitöltésével hozzájárul dolgozatom elkészültéhez!

Tisztelettel:
Szép Ramóna

Budapest, 2013-10-21

ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEK

1. Az Ön vállalkozása:⁶⁰

Kérem, húzza alá a megfelelőt!

- Mikrovállalkozás
- Kisvállalkozás
- Középvállalkozás

Az Ön cégének szakterülete:

Kérem, jelölje x-szel a megfelelőt (többet is jelölhet)!

Generál kivitelezés	
Szakipari tevékenység	
Épületgépészet	

Mérnöki tevékenység	
Építőanyag kereskedő	
Mély-és útépítés	

2. A cég alapításának éve:

3. Kérem, saját megítélése szerint osztályozza:

(Az 1-es a legrosszabb, a 10-es a legjobb értéket jelöli)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Az építőipar <u>mai</u> helyzetét:										
Az építőipar <u>elmúlt 5 éves</u> helyzetét:										
Az építőipar <u>2008 előtti</u> helyzetét:										

4. Az Ön vállalkozása által jelenleg foglalkoztatottak állományi létszáma: fő.

⁶⁰ A vállalkozások besorolása az Európai Unió csoportosítási szempontok alapján:

Vállalkozás típusa	Alkalmazottak száma	Forgalom		Mérlegfőösszeg
Mikrovállalkozás	Kevesebb, mint 10 fő	≤ 2 millió euró	vagy	≤ 2 millió euró
Kisvállalkozás	Kevesebb, mint 50 fő	≤ 10 millió euró		≤ 10 millió euró
Középvállalkozás	Kevesebb, mint 250 fő	≤ 50 millió euró		≤ 43 millió euró

Forrás: Az Európai Bizottság Vállalkozáspolitikai és Ipari Főigazgatóságának weboldala: *Mit takar a kkv betűszó?* URL:http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/sme-definition/index_hu.htm (Letöltés dátuma: 2013.09.25.)

- [illegible]

II. KÖZBESZERZÉSEK⁶¹

7. Foglalkozik az Ön cége építési Közbeszerzési beruházásokkal? *Kérem, húzza alá a megfelelő választ!*

- a) Igen
- b) Pályáztunk már, nem nyertünk még, de továbbra is pályázunk
- c) Pályáztunk már, de még egy Közbeszerzést sem nyertünk meg, ezért felhagytunk a pályázással
- d) Soha nem foglalkoztunk Közbeszerzésekkel

Ha a **válasz b); c) vagy d)** kérem, a 8. kérdéstől folytassa a kérdőívet!

7.1. Kérem, hozzátevélegesen adja meg, az Ön cégének beruházásait hány százalékban teszik ki a Közbeszerzések (Beleszámítva azt is, amikor alvállalkozóként dolgoznak)!

%

7.2. Kérem, hozzátevélegesen adja meg, 10 pályázott Közbeszerzési eljárásból mennyit nyer meg az Ön cége?

10/

7.3. Tapasztalatai szerint 2008-at követően többen fordultak a Közbeszerzési Döntőbizottsághoz?

- igen
- nem

⁶¹ Az egyes törvény-változások forrása: Dr. Guba Zoltán: *Közbeszerzés hatékonyan - A közbeszerzési törvény 2013. júliusában hatályba lépett módosításai*. URL: <http://www.jogiforum.hu/hirek/30228> (Letöltés dátuma: 2013.09.28.)

7.3.1. 2012-től jelentősen megemelkedett a jogorvoslati kérelem költsége. Ön szerint ez csökkenti a visszaélésszerű jogorvoslati kezdeményezéseket?

- igen
- nem

7.3.1.1. Egyetért a díjszabás mértékével?⁶²

- a) Igen, egyetértek
- b) Igen, mivel megalapozott kérelem esetén a díj visszatérítendő
- c) Nem
- d) Nem, véleményem szerint magas a költsége, ezáltal korlátozza a fellebbezési jogot

7.4. Kérem, *húzza alá* azokat a változtatásokat, amelyek az Ön véleménye szerint/vállalkozása szempontjából a leghasznosabbak voltak!

A Közbeszerzési törvény néhány változásáról címszavakban.⁶³

- a) Új egybeszámítási szabályok
- b) Hirdetmény nélküli tárgyalásos eljárás
- c) Változó hiánypótlási szabályok
- d) Minimális rezsióradíj
- e) Az alkalmasság igazolásának új szabályai
- f) Térítésmentes dokumentáció, költségcsökkentés
- g) Üzleti titokká minősítés szabályai
- h) Változások az előleg (maximumát 10 millió forintról 68 millióra emelték) és a tartalékkeret mértékében (5-ről 10 %-ra emelték)

-
- ⁶² „uniós értékhatár alatti értékű közbeszerzés (...) esetében a közbeszerzési eljárás becsült értékének, illetve részajánlattétel esetében a jogorvoslattal érintett rész értékének 1%-a, de legalább 200.000 forint, legfeljebb 6.000.000 forint.”
Forrás: <http://www.perczelzsofia.hu/kozbeszerzesi-kalauz/33-jogorvoslat>
 - **Építési beruházásra vonatkozó uniós közbeszerzési értékhatár: 5 000 000 euró**
Forrás: <http://www.kbt-tanacsado.hu/index.php/tanacsadas/ertekhatarak>

⁶³ Magyar Hivatalos Közbeszerzési Tanácsadó Kft.: *A közbeszerzési törvény 2013. júliusában hatályba lépett módosításai*. URL: <http://www.mhkt.hu/cikkek/2013juliusi-kbt-modositas.html> (Letöltés dátuma: 2013.10.10.)

7.5. Az új Közbeszerzési törvény előírja a kötelező rezsióradíj alkalmazását.

Előfordult már Önnel korábban, hogy indokolnia kellett egy beruházás megvalósíthatóságát – egy ajánlattevő fellebbezése miatt?

- igen
- nem

7.5.1. Véleménye szerint a rezsióradíj bevezetése segít kiszűrni/ visszaszorítani az irreálisan alacsony ajánlattételek számát?

- igen
- nem

7.5.2. Egyetért Ön azzal, hogy a minimális rezsióradíj mértéke csak ajánlás, attól el lehet térni? ⁶⁴ (Eltérés esetén vizsgálják: „a gazdasági ésszerűséggel összeegyeztethető-e az ajánlattevő rezsióradíja”⁶⁵)

- igen
- nem

A hazai közbeszerzési szabályozás szerinti bírálati szempontok: a legalacsonyabb összegű ellenszolgáltatás, vagy az összességében legelőnyösebb ajánlat kiválasztása lehetnek. ⁶⁶

7.5.3. Tapasztalatai szerint a gyakorlatban akkor is a legalacsonyabb árat közlő ajánlattevő nyer, ha **nem** ez az egyetlen bírálati szempont?

- igen
- nem

⁶⁴ Építési jog: Kihirdették a 2013. évi minimális rezsióradíjat. Az aránytalanul alacsony árajánlat.

URL: <http://epitesijog.hu/figyelo/1289-kihirdettek-a-2013-evi-minimalis-rezsioradijat-az-aranytalanul-alacsony-arajanlat> (Letöltés dátuma: 2013.10.12.)

⁶⁵ [306/2011. (XII. 23.) Korm. rend. 8/A. § (2) bek.; 2011. évi CVIII. tv. 69. § (1) bek.]

⁶⁶ A bírálati szempontok alkalmazásának gyakorlata az Európai Unióban, különös tekintettel az Európai Bíróság esetjogára és az Európai Bizottság ellenőrzési tapasztalataira.

URL: http://www.nfu.hu/download/42555/TANULM%C3%81NY_b%C3%ADralati_szempontok.pdf (Letöltés dátuma: 2013.10.15.)

7.5.3.1. Ön szerint az aránytalanul alacsony árképzés célja: *Kérem, karikázza be a megfelelő válasz(ok) betűjelét!*

- a) Bármilyen áron jusson munkához a vállalkozás
- b) Feketemunka
- c) Egyéb:

7.5.4. Véleménye szerint segíti, növeli a költségtervezés hatékonyságát a rezsióradíj-számítási táblázat?

- igen
- nem

7.6. Térítésmentes dokumentáció-átvétel

7.6.1. Egyetért a bevezetéssel?

- igen
 - nem,
- indokaim:

7.6.2. Véleménye szerint az, hogy ingyenesen⁶⁷ hozzá lehet jutni a dokumentációhoz, növeli a kis-és középvállalkozások piacra lépési lehetőségét?

- a) Nincs összefüggés
- b) Egyértelműen növeli
- c) Kis mértékben növeli

⁶⁷ A nyertes ajánlattevő kivételével.

7.6.3. Véleménye szerint milyen összefüggés volt a dokumentációk magas ára és a tőkeszegény vállalatok piacra való belépésének eredményessége között?

- a) nagyon erős
- b) erős
- c) közepes
- d) gyenge
- e) nagyon gyenge

7.7. Új eljárásforma: *Hirdetmény nélküli tárgyalásos eljárás (= 3 ajánlattevős eljárás)*

Véleménye szerint rontja a pályázatok szakmai minőségét a meglehetősen rövid lebonyolítási időszak?⁶⁸

- igen
- nem

8. Ha Ön **nem** foglalkozik Közbeszerzési beruházásokkal, kérem, adja meg az indokot:

- a) Foglalkoztatási létszámunk alacsony, kapacitásunk és/vagy pénzügyi eszközeink nem teszik lehetővé
- b) Bonyolult/hosszadalmas a pályázási procedúra
- c) Elegendő számú megrendelésünk van
- d) Elhúzódhat az állami pénzek behajtása
- e) Egyéb

⁶⁸ Építési beruházásnál 150 millió Ft-os értékhatárig tárgyalást sem kötelező tartani. Ajánlattételi határidő: 15 nap.

Forrás: Magyar Hivatalos Közbeszerzési Tanácsadó Kft.: *A közbeszerzési törvény 2013. júliusában hatályba lépett módosításai.* URL: <http://www.mhkt.hu/cikkek/2013juliusi-kbt-modositas.html> (Letöltés dátuma: 2013.10.16.)

III. KÖRBETARTOZÁSOK

9. Kérem, osztályozza a következő elemeket annak tükrében, hogy véleménye szerint milyen szinten járulnak hozzá a körbetartozások kialakulásához!

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
a) A hitelkeretek beszűkülése a válságot követően										
b) Tisztességtelen üzleti magatartás										
c) Szakképzett munkaerő hiánya (→ soklépcsős alvállalkozói lánc kialakulása)										
d) Az állam nem fizet időben										

10. Érintette vállalkozását valaha lánc tartozás – Vállalkozásának nem fizetett a munkaadó szerződés szerint, melynek következtében kialakult a lánc?

- igen
- nem

11. Rendelkezik az Ön cége egy, - a profiljának megfelelő - nagyobb beruházás kivitelezéséhez szükséges gépparkkal?

- igen
- nem

12. Előfordult valaha, hogy az Ön cége, mint Megbízó, nem fizetett időben egy alvállalkozónak/szállítónak/?

- igen:
 - alvállalkozónak
 - szállítónak
- nem

13. Véleményem szerint a körbetartozások egyébként is komoly problémáját erősíti (erősítette), hogy a kifizetetlen számlák után is kell(ett) ÁFA-t fizetni.

13.1. Egyetért Ön ezzel az állítással?

- igen
- nem

13.2. Előfordult már Önnel, hogy likviditási nehézségeket okozott az ÁFA befizetése a kiegyenlített tartozások után?

- igen
- nem

13.3. Nyilatkozott Ön 2012. dec. 31-éig, hogy áttér a „pénzforgalom szerinti ÁFA- fizetésre”?

- igen
- nem, ennek oka:

--

14. Tapasztalatai tükrében kérem, adja meg Ön szerint **maximum mennyi vállalkozás** az ideális mérete egy fővállalkozó-alvállalkozói láncnak? ⁶⁹

a) Egy közepes beruházású családi ház (kb. 40 millió Ft) kivitelezésében:	
b) Középnagy-beruházású irodaház (kb. 400 millió Ft) kivitelezésében:	
c) Kiemelt beruházású autópálya-építés (kb. 6 milliárd Ft) kivitelezésében:	

⁶⁹ Beruházások osztályozási szempontjainak forrása: Takács Ákos (2004): *Építési beruházások kézikönyve*. Terc Kft., Budapest.

15. Hallott Ön már a „Fizetési meghagyásos eljárásról?” (2009. évi L. törvény) *Kérem, húzza alá a megfelelő választ!*

- a) Igen, hatékornak tartom, és éltem is már vele
- b) Igen, hatékornak tartom, de egyelőre nem éltem még vele, mivel:
 - i. Peres útra terelődött a fizetésbehajtás
 - ii. Megoldódott az ügy beavatkozás nélkül
 - iii. Nem kerültem még ilyen helyzetbe
- c) Nem hallottam még róla
- d) Nem tartom hatékornak,
 - Indok:

16. A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara tájékoztatása szerint a Teljesítésigazolási Szakértői Szerv (TSzSz)⁷⁰ 2013. augusztus 12-vel megkezdte működését.

16.1. Előfordult már Önnel, hogy kivitelezőként azért nem tudott számlát kiállítani, mert a teljesítés ellenére a Megrendelő nem írta alá a teljesítésigazolást?

- igen
- nem

Ha **igen**, ennek (valószínűsíthető) oka:

- a) Nem állt a megbízó rendelkezésre a fedezet, így próbálta késleltetni a kifizetést
- b) Vitás helyzet alakult ki: határidők / minőségi vagy egyéb kérdések ügyében
- c) Időközben felszámolták a céget
- d) Egyéb

⁷⁰ **2013. évi XXXIV. törvény: „1. § (1)** A Teljesítésigazolási Szakértői Szerv az építészeti-műszaki tervezési, építési, kivitelezési szerződés (...) teljesítéséből eredő, e törvényben meghatározott kérdésekben a megrendelő, a tervező, a kivitelező vagy az alvállalkozó (...) megbízására, szakértői véleményt ad, ha a teljesítésigazolás kiadása nem történt meg, a kiadása vitás, vagy a teljesítésigazolás kiadásra került, de a kifizetés nem történt meg.”

Forrás: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1300034.TV×hift=0
(Aktuálisan hatályos: 2013.10.16.)

16.2. Egyetért a szakértői vélemény elkészítéséért fizetendő összeg mértékével?⁷¹ (minimum 60.000 Ft – maximum 450.000 Ft)

- a) Igen, egyetértek
- b) Nem értek egyet, szerintem az összeg túl alacsony
- c) Nem értek egyet, szerintem az összeg magas

16.3. Ha a jövőben ilyen helyzetbe kerülne, igénybe venné a TSzSz szakértői véleményének szolgáltatait? *(Több választ is megjelölhet!)*

- igen, mert:
 - a) Időtakarékos eljárás (elkészül a szakvélemény a benyújtást követő 30 napon belül)
 - b) Költséghatékonyabb eljárás, mint a bírósági pereskedés
- nem, mert:
 - c) Olyan többlet-költséget jelentene, amit véleményem szerint nem nekem kellene fizetnem
 - d) Túl drágának találom az eljárás díját

16.4. Véleménye szerint, a törvénynek lehetővé kellene tenni, hogy áthárításra kerülhessen a TSzSz szakértői díj? (Abban az esetben, ha érvényre jut, hogy a teljesítés valóban megtörtént.)

- igen
- nem

17. *E-építési napló:* Az elektronikus építési napló szakmai és technikai felkészültséget és anyagi forrást⁷² egyaránt igényel. Az Építési Vállalkozók Országos Szakszövetsége szerint emiatt sok esetben okoz problémát az elektronikus ügyintézés gyakorlatba történő átültetése.

17.1. Egyetért Ön azzal, hogy az e-napló inkább teher a szakma számára, mint segítség?

- Igen
- Nem

⁷¹ 236/2013. (VI. 30.) Korm. rendelet.: „A szakértői díj a kérelmező által megjelölt vitatott nettó érték 1%-a, de legkevesebb 60000 Ft és nem haladhatja meg a 450 000 Ft-ot”

⁷² Anyagi forrás a technikai eszközök beszerzéséhez szükséges.

Ugyanakkor az e-napló nem-titkolt szándéka a feketemunka és a láncartozások felszámolása, melyek jelenleg (is) az építőipar súlyos „betegségei”.

17.2. Véleménye szerint az elektronikus napló segíti megtisztítani a piacot a feketefoglalkoztatóktól és a tőkeszegény/tisztességtelen magatartást mutató vállalkozásoktól?⁷³

- Igen
- Nem

IV. SZAKEMBERHIÁNY

18. Milyennek ítéli meg a szakképzett –építőipari– munkaerő hiányát? *Kérem, jelölje x-szel a megfelelő választ!*

a) Jelenleg még nem tekintem problémának	
b) Már 2013-ban is kiemelt jelentőségű probléma, de még könnyen kezelhető	
c) Nagyon súlyos a szakemberhiány, sürgős megoldást igényelő probléma	

19. Véleménye szerint a *kötelező Kamarai regisztráció* hozzásegíti az építőipart a szakemberhiány leküzdéséhez?

- Igen
- Nem

20. Véleménye szerint, ha lenne egy kidolgozott program-kezdemenyezés ez irányban, az Ön vállalkozása hajlandó lenne szerepet vállalni a szakember-utánpótlás kinevelésében?

- Igen
- Nem

⁷³ A felsorolás nem teljes körű, számos egyéb oka lehet a láncartozások kialakulásának.

V. EURÓPAI UNIÓS FORRÁSOK

21. Pályázott valaha az Ön vállalkozása Európai Unió forrásra?

- Igen
- Nem

22. Véleménye szerint szükséges az Európai Unió pénzek felhasználásának javítása, a pályázás könnyítése?

- Igen
- Nem